

Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar: Geçmişe dair gözlemler ve geleceğe dair öneriler

Natasa Iakovou
Nadia Kornioti

PCC RAPOR 7/2019

Yazarlar Hakkında

Natasa Iakovou Kıbrıs Cumhuriyeti'nde avukattır. 2008 yılından beri Kıbrıs Barosu'ndadır ve Lellos P. Demetriades Law Office LLC. hukuk firması ortaklarından biridir. Aristotle University of Thessaloniki'den hukuk lisansı ve University of Amsterdam'dan uluslararası kamu hukuku yüksek lisansı vardır. Mesleğinde özellikle, kayıp şahısların aileleri adına adalet arayışı için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne dava hazırlamakta ve dosyalamaktadır. Aynı zamanda hakikat hakkının hem bireysel hem de kolektif bir hak olduğunu savunan TRUTH NOW sivil toplum örgütünde aktif bir üye ve direktördür.

Nadia Kornioti Kıbrıs Cumhuriyeti'nde avukattır ancak şu anda aktif olarak mesleğini icra etmemektedir. İngiltere'deki University College London (UCL)'de Uluslararası Kamu Hukuku alanında yüksek lisans yapmıştır. Yıllar içerisinde Kıbrıs'ta ve yurtdışında farklı mevkilerde bulunmuş ve çeşitli projelere katkı yapmıştır. 2017 yılından beridir kayıp şahıslar ve zorla kaybedilmeye odaklanarak, hafıza, hatırlama ve geçiş dönemi adaleti konularında TRUTH NOW ile işbirliği yapmaktadır. Şu anda İngiltere'deki University of Central Lancashire (UCLan)'in Kıbrıs Kampüsü'nde hukuk alanında Doktora yapmaktadır. Burada aynı zamanda akademisyen olarak da görev yapmaktadır.

KIBRIS'TA KAYIP ŞAHISLAR:

Geçmişe dair gözlemler ve geleceğe dair öneriler

Natasa Iakovou

Nadia Kornioti

Peace Research Institute Oslo (PRIO)

Hausmanns gate 7
PO Box 9229 Oslo
NO-0134 OSLO, Norway
Tel. +47 22 54 77 00
Fax +47 22 54 77 01
Email: info@prio.no
Web: www.prio.no

PRIO, araştırmacılarını ve araştırma görevlilerini, çalışmalarını hakem değerlendirmesi süreciyle akademik dergilerde ve kitap dizileri yanında, PRIO'nun kendi Raporu, Belgesi ve Kısa Siyaset Analizi serileri olarak yayınlama konusunda teşvik eder. Bu serilerin yayına hazırlanmasında temel bir kalite kontrol uygulamakla birlikte, PRIO siyasi konularda herhangi bir görüşe sahip değildir. Araştırmaclarımızı kamuya açık tartışmalarda etkin olarak yer almak konusunda teşvik ediyor ve onlara tam düşünce özgürlüğü sağlıyoruz. Dolayısıyla, yayınlarımızda ifade edilen hipotez, teori, bulgu ve görüşlerin sorumluluk ve onuru yazarların kendilerine aittir.

TRUTH NOW

The Chanteclair House
2 Sophoulis Street.
1096 Nicosia, Cyprus
P.O. Box 21646, 1511 NICOSIA
Tel: +357 22 676060
Fax: +357 22 676061
Email: info@truthnowcyprus.org
Web: www.truthnowcyprus.org

© TRUTH NOW NGO and Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2019

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin/sahiplerinin yazılı izni olmadan kopyalanamaz, erişim sistemlerinde saklanamaz veya elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt ya da başka bir Őekil veya yolla kullanılamaz.

ISBN 978-82-343-0115-5 (internet üzerinden)

Kapak fotoğrafı: Stephanie Keszi

Üretim ve Kapak tasarımı: Crystal Graphics

İÇERİK

TEŞEKKÜRLER	3
KISALTMALAR İSTESİ	4
GİRİŞ	5
KIBRIS'TA KAYIP ŞAHISLAR'IN BİR KRONOLOJİSİ	11
BİREYSEL MEKANİZMALAR VE ÇÖZÜMLER	17
KIBRIS CUMHURİYETİ KAYIP ŞAHISLAR DAİRESİ & CUMHURBAŞKANLIĞI KOMİSYONERİ (İNSANİ KONULARLA İLGİLİ)	17
GÖÇMENLER, MAHSURLAR, KAYIPLAR VE OLUMSUZ YÖNDE ETKİLENMİŞ KİŞİLERLE İLGİLİ MECLİS KOMİTESİ	19
KIBRIS CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI	20
KIBRIS CUMHURİYETİ HUKUK DAİRESİ	23
POLİSİN ROLÜ	24
KAYIP ŞAHISLAR KOMİTESİ	27
KŞK'NİN GÖREV TANIMI	29
KŞK ÇALIŞMA SÜRECİ	31
İSTATİSTİKLER	32
KŞK'DA POTANSİYEL REFORM	33
YASAL ÇERÇEVE VE ÇÖZÜMLER	35
GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ KAPSAMINDA İYİ UYGULAMALAR	41
GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ	41
KÜRESEL GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ GİRİŞİMLERİ	42
KIBRISTAKİ MEVCUT TREND	45
SONUÇ - ÖNERİLER	47

TEŞEKKÜRLER

PRIO CYPRUS ve TRUTH NOW NGO'ya bizlere bu raporun hazırlanmasında güvendikleri için teşekkür ederiz. Aynı zamanda, Achilleas Demetriades'e bu raporun hazırlanışı sırasında verdiği değerli tavsiyeler ve destek için, ve daha sonra gözden geçirip geri bildirim yaptığı için teşekkürler. Bunun yanında, Kıbrıs Türk İnsan Hakları Vakfı ve Öncel Polili'ye, Kıbrıs Türk toplumu ile ilgili araştırmamızı başlatmamıza yardımcı olduğu için içten teşekkürler. Constantina Symeou ve Stella Afxentiou'ya, araştırmanın ilk aşamalarında bilgi toplama ve özetleme konusundaki yardımlarından dolayı, Lellos P.Demetriades Law Office LLC hukuk firmasına süreç boyunca verdikleri idari destekten dolayı çok teşekkür ederiz. Son ama çok önemli olarak, bu araştırma kapsamında bizimle mülakat yapmayı kabul eden herkese çok teşekkür ederiz. Kişisel, profesyonel bilgi ve tecrübeleriniz, bu önemli, hassas ve her şeyden önemlisi insani konuda bizlere eşsiz bir perspektif ve anlayış kazandırmıştır.

Yazarlardan not

Bu rapor 1963'ten Eylül 2018'e kadar meydana gelen ilgili gelişmeleri mümkün olduğunca içermektedir. Kayıp Şahıslar konusu, şüphesiz Kıbrıs sorununun en karmaşık ve hassas konularından biridir. Umuyoruz ki bu rapor, kayıp şahıslar ile ilgili tartışmayı yenilikçi bir bakış açısıyla, ve her zaman kayıplara ve ailelerine saygı çerçevesinde yeniden açmakta bir adım olarak işlev görür.

KISALTMALAR LİSTESİ

AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKPA	Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BNDG	Ulusal Genetik Veri Bankası (Arjantin)
CCDH	İnsan Hakları Danışma Konseyi (Fas)
CED	Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme
CEH	Tarihin Netleştirilmesi Komisyonu (Guatemala)
CONADEP	Kişilerin Kaybolması ile ilgili Ulusal Komite (Arjantin)
EEAF	Arjantin Adli Antropoloji Ekibi (Arjantin)
FEMED	Zorla Kaybetmelere Karşı Avrupa-Akdeniz Federasyonu
ICAED	Zorla Kaybetmelere Karşı Uluslararası Koalisyon
ICRC	Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi
IER	Adalet ve Uzlaşma Otoritesi (Fas)
KŞK	Kayıp Şahıslar Komitesi
PRIÖ	Barış Araştırmaları Enstitüsü Oslo
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
UNFICYP	Birleşmiş Milletler Kıbrıs'taki Barış Gücü

GİRİŞ

Silahlı çatışmalar söz konusu olduğunda en önemli insani konulardan biri kayıp şahıslar konusudur. Her ne kadar bu konu şüphesiz, ilk ve öncelikli olarak kayıp olanların yakınlarını etkilese de, kayıp vakalarının gerçekleştiği toplumlar üzerinde bir dalgalanma etkisi yarattıkları ve güvensizlik ve korku duygusu ortaya çıkardıkları geniş şekilde kabul edilmektedir.¹ Kıbrıslılar da bu gerçekliği yakından bilmektedir.

2017 yılının yazında Crans-Montana, İsviçre’de müzakere sürecinin bir kez daha çıkmaza girmesinin ardından geçen yıllarda pek bir gelişme yaşanmadı. Ancak, bu raporu yazarken Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri, Bayan Jane Hall Lute’u taraflarla bir danışma süreci² gerçekleştirmesi için görevlendirdi. BM Güvenlik Konseyi de (BMGK), Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yoğun diplomatik çabaları sonucunda Kıbrıs’taki Birleşmiş Milletler Barış Gücü’nün (UNFICYP) görev süresini altı ay daha uzattı.³ Bu arada, Kayıp Şahıslar Komitesi (KŞK) kazı programlarından elde ettiği sonuçların giderek azalmasından duyduğu ciddi endişeyi dile getirdi. Yaz aylarında birçok yaygın, gerçeğin ortaya çıkması ve Kıbrıs’ın şiddet dolu geçmişinin ele alınması gerekliliği ile ilgili ısrarlı yayınlar yaptılar.

Bu gelişmeler sırasında Peace Research Institute Oslo — Cyprus (PRIO Kıbrıs Merkezi)’nin Societal Reconciliation in the Cyprus Linkages Project (Kıbrıs Bağlantı Projesinde Sosyal Uzlaşma) kapsamında bu araştırma başlatıldı. Bu spesifik rapor, Kıbrıs’taki kayıp şahıslarla ilgili bölgesel ve uluslararası mekanizmaları ve çözümleri eleştirel bir gözle incelemeyi amaçlamaktadır. Bunu, küresel olarak kayıp şahıslar ve gelişmekte olan çok-disiplinli Geçiş Dönemi Adaleti ile ilgili yürütülmekte olan daha geniş araştırmalar kapsamında yapmaktadır.

1963-1974 yılları arasında 2,000’den fazla insanın kaybolduğunu gerçeğinden hareketle, bu konu hakkında bilgi topladık. Bunu yapmaktaki amacımız, konu ile ilgili yeni bir açık tartışma başlatmak ve mevcut durumu geliştirebilmeleri için politika yapıcılara tavsiyeler vermektir. Henüz siyasi bir çözüm bulunmadığından Kıbrıs’taki siyasi durum çok hassas olsa da, kayıp

1 “Enforced Disappearances; (Zorla Kaybedilmeler) Amnesty International <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/disappearances/>

2 Apostolis Zoupaniotis, “UNSG has asked Lute to conduct consultations with all parties on outcome of their reflections’ (BMGS Lute’tan düşünme süreçlerinin sonucunu öğrenmek üzere tüm taraflarla istişare etmesini istedi) (Cyprus News Agency, 3 July 2018) <http://www.cna.org.cy/WebNews-en.aspx?a=746225feSdacAffb3fcb40f6dc230db>

3 United Nations, Department of Public Information, Security Council Renews Mandate of United Nations Peacekeeping Force in Cyprus, Unanimously Adopting Resolution 2430 (2018), SC/13434, 26 July 2018 [https://www.un.org/press/en/2018/sc13434 dochtmy; Security Council, resolution 2430, S/RES/2430 \(2018\), 26 July 2018, available at undocs.org/S/RES/2430\(2018\)](https://www.un.org/press/en/2018/sc13434 dochtmy; Security Council, resolution 2430, S/RES/2430 (2018), 26 July 2018, available at undocs.org/S/RES/2430(2018))

şahıslarla ilgili yeni girişimlere olan ihtiyaç göz ardı edilmemelidir. Travmanın iyileştirilmesi ve bu konunun ele alınmasında yaşanan on yıllarca gecikmenin yarattığı olumsuz etkilerin azaltılması için önlemlerin alınması gerekmektedir.

Adanın birleştirilmesi için (Annan Planı - 2004) yapılan referandumların başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından paradoksal bir şekilde 1981 yılında kurulan iki-toplumlu Kayıp Şahıslar Komitesi (KŞK)'nın rolü güçlendirildi. Annan Planı'nda bir Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun⁴ kurulması için hükümler de vardı. Bu tarihten itibaren, KŞK çalışmalarına devam etti ve kazılar yaptı. Kayıp şahıslar gibi insan hakları ile ilgili sorunların çözümü, 'ötekine' güveni artıracığından, bütünlüklü bir çözüm olasılığını artırabilir. Bunun yanı sıra, çözümsüzlük durumu, uluslararası toplumu ve genel olarak dış aktörleri müdahil olma konusunda caydıracaktır.⁵

Bu raporun odağı hukukidir ve burada kullanılan terimlerin çoğuna hukuki veya bilimsel bir tanım yüklenmiştir. Kafa karışıklığının önüne geçmek için gerekli yerlerde terminoloji ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu bağlamda, en baştan 'kayıp şahıslar' ve 'zorla kaybedilme' terimleri arasındaki farkı ortaya koymak önemlidir. Çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsalar bile, bu iki terim iki farklı yasal silahlı çatışma kurbanı kategorisine işaret eder.

Uluslararası insani hukukta geniş şekilde kullanılsa bile 'kayıp şahıslar' terimi, yasal olarak tanımlanmış değildir. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (ICRC) tarafından yapılan tanım kullanışıdır. Buna göre, 'kayıp' veya 'nerede olduğu bilinmeyen' şahıs:

nerede olduğu yakınları tarafından bilinmeyen ve/veya ulusal mevzuat uyarınca ve güvenilir bilgiler temelinde uluslararası veya uluslararası olmayan bir silahlı çatışmayla, iç şiddet ve kargaşayla, doğal felaketlerle veya yetkili bir devlet otoritesinin müdahalesini gerektirecek herhangi bir durum ile bağlantılı olarak kayıp olduğu rapor edilen şahıstır.⁶

Açık şekilde bu geniş bir tanımdır ve terimin çatışma, veya diğer sosyal veya siyasi kargaşa durumlarındaki geleneksel kullanımının ötesine geçmektedir.⁷

Diğer taraftan, zorla kaybedilmiş bir şahıs, 'insanlığa karşı suçlar' kapsamında uluslararası bir suç olan zorla kaybedilmenin kurbanıdır ve şu şekilde tanımlanır:

Devletin ajanları tarafından veya Devletin yetkisi, desteği veya göz yumması ile kişiler veya gruplar tarafından tutuklama, gözaltına alma, kaçırma veya herhangi başka bir şekilde özgürlüğünden mahrum etme, kaybolan kişinin kaderini veya nerede olduğunu gizleyerek özgürlüğünden mahrum etme eylemini reddetme ve söz konusu kişiyi yasanın koruması dışında tutma.⁸

4 E.Kaymak, 'Does Cyprus need a Truth and Reconciliation Commission? (Kıbrıs'ın bir Hakikat ve Uzlaşma Komisyonuna İhtiyacı Var mı?) (2007) 19 (1) The Cyprus Review 71

5 Geniş bir analiz için bakınız: I. Kovras, N. Loizides, 'Delaying Truth Recovery for Missing Persons' (2011) 17(3) Nations and Nationalism 520

6 ICRC Factsheet, Advisory Service on International Humanitarian Law, Missing persons and their families, (December 2015), available at <https://www.icrc.org/en/document/missing-persons-and-their-families-factsheet>

7 I. Kovras, Grassroots Activism and the Evolution of Transitional Justice (Cambridge University Press, 2017) 14

8 International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance 2006, Art 2

Kıbrıs'ta kayıpların sorumlusu her zaman açık değildir. Kıbrıs'taki durum, çatışmalar sırasında karşıt grupların eylemleri sonucunda birilerinin 'basitçe' kaybolması durumu değildir.⁹ Konu, ülkenin 1963-1974 yılları arasındaki şiddet dolu döneminde meydana gelen toplu katliamlar da dahil, bir dizi suçla yakından ilgilidir. Dolayısıyla, olayların günlük, olgusal ve kronolojik yakınlıklarından dolayı, farklı durum kategorileri arasında ayırım yapmak her zaman kolay hatta mümkün değildir. Bu nedenle, Kıbrıs kapsamında, daha jenerik olan 'kayıp şahıslar' terimi daha uygun gibi görünmektedir.

Bu araştırma öncelikli olarak, hem birincil hem de ikincil kaynakları kapsayan masa başı araştırmasını temel almaktadır. Birincil kaynaklar, resmî belgeleri, mahkeme kararlarını ve uluslararası, bölgesel ve yerel hukuki enstrümanları içermektedir. İkincil kaynaklar ise, kitapları, yerel, bölgesel veya uluslararası örgütlerin raporlarını, akademik makaleleri, medya kaynaklarını, eğitim araçlarını ve internet üzerinde bulunan diğer ilgili materyali kapsamaktadır.

Bunlar üç kategoriye ayrılmış kişilerle yapılmış mülakatlardan oluşan ampirik araştırma ile birleştirilmiştir. Bu üç kategori şunlardır: a) Yakınlar b) Araştırmacılar, Gazeteciler ve Sivil Toplum üyeleri c) ilgili makamları temsil eden kişiler ve yetkililer. Kıbrıs Türk toplumunda kilit kişilerle ve yetkililerle temasımızı kolaylaştırması için Kıbrıs Türk İnsan Hakları Vakfı¹⁰ ile işbirliği yaptık.

Her iki tarafta da mülakata davet edilen toplam 26 kişiden sadece 13 tanesi ile mülakat gerçekleştirilebildi. Bir yetkili de spesifik sorulara yazılı olarak cevap gönderdi. Yedi mülakat araştırmacılar/gazeteciler ve sivil toplum üyeleri ile, beş mülakat kayıp şahısların ve 'öldü bilinen' kişilerin akrabalarıyla ve bir mülakat da ilgili bir makamdan bir yetkili/temsilci ile gerçekleştirildi. Her iki tarafta da var olan tüm mekanizmaların temsilcileri ile ve ilgili yetkililerle mülakat yapma çabamıza rağmen, ya davetimize olumsuz yanıt verdiklerinden ya da hiç yanıt vermediklerinden, bu mümkün olmadı.

Mülakat sürecini kolaylaştırmak için mülakatı yapan kişi tarafından sorulacak ve tartışmanın gidişatını yönlendirecek açık-uçlu bazı sorular hazırladık. Tüm mülakatlarda ses kaydı yapıldı, ancak kişilerin kimlikleri gizli tutuldu.

Kullanılan yazılı materyalin listesi ve mülakata katılan kişiler kesinlikle geniş kapsamlı değildir. Dolayısıyla, yazarlar şunun altını çizmek ister ki, bu rapor bu tematik alanda potansiyel ek araştırmalar için atılmış sadece bir ilk adımdır.

Amacımız, hem Kıbrıs Rum hem de Kıbrıs Türk toplumundaki kayıp şahıslar konusu ile ilgili bireysel ve kolektif ihtiyaçları ve var olan mekanizmaları incelemek, ve bu bağlamda aranan bilgiler ile ilgili bir 'ayna yaklaşımı' benimsemektir. Bununla birlikte, Kıbrıs Türk toplumu ile ilgili yeterli bilgiye erişme konusundaki zorluklardan dolayı, elde edilen bilgilerin çoğu Kıbrıs Rum toplumu ile ilgilidir ve bu nedenle rapor tek taraflı gibi görünebilir. Araştırmanın ilk aşamalarından itibaren, Kıbrıs Türk toplumunun liderliğinin yaklaşım ve politikalarının Kıbrıs

⁹ P.Sant Cassia, Bodies of Evidence: Burial, Memory and the Recovery of Missing Persons in Cyprus (Berghahn Books, 2007) 2

¹⁰ Daha fazla bilgi için: <http://www.wikitihv.org/index ENG htm>

Cumhuriyeti'ninkilerden radikal şekilde farklı olduğu ortaya çıktı. Kıbrıs Türk toplumundaki pozisyon yıllar boyunca kayıp şahısların şehit¹¹ olarak düşünülmesi gerektiğiydi.

Aşağıda gösterildiği gibi, Kıbrıs'ta kayıp şahıslar konusu son on yıllarda farklı aşamalardan geçmiştir. Araştırmamız boyunca, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Kıbrıslı Türk yetkililer (yasal olarak 'Türkiye'nin etkin kontrolü altındaki bölgeleri yöneten Türkiye'nin alt yönetimi')¹² tarafından benimsenen farklı mekanizma ve süreçler hakkında kafa karışıklıkları olduğunu gördük. Bunun yanı sıra, çelişkili görüşler, düşünceler ve söylentiler de vardı. Dolayısıyla, bu araştırma sayesinde, kayıp şahıslar konusu ile doğrudan alakalı ve/veya bununla ilgili tecrübesi olan insanlar arasında bu değişik düşüncelerin ne oranda var olduğunu araştırma ve Kıbrıs'ta Geçiş Dönemi Adaletinin uygulanması ile ilgili pozisyonlarını sorma fırsatını yakaladık. Bununla beraber, sivil toplum örgütü (STÖ) Truth Now ile çalışmalarımız çerçevesinde yurtdışındaki partner örgütlerden bilgi alma ve onların tecrübelerinden öğrenme, ve Kıbrıs'ta yapılması gerekenleri düşünme fırsatını yakaladık.

Bu projenin genel amacı, Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusu ile ilgili ilk girişimleri ve şu anki gelişmeleri bir bütün şeklinde ele almaktır. Dolayısıyla, bu problemin ele alınışındaki sorunların kökenlerine, ortaya çıkmakta olan tarihsel hafızaya ve bunun arkasından gelen travma ve güvensizliğe de değineceğiz. Bu süreç, bizlere, Kıbrıs'taki kayıp şahıslarla ilgili gerçeğin artık ortaya konmasını amaçlayan, sürdürülebilir uzun-vadeli politika ile ilgili öneriler geliştirebilmemiz için gerekli olan kavrayışı sağlayacaktır.

Özellikle 2. Bölümde, çatışmaların hemen ardından en yeni girişimlere kadar, Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusu ile ilgili kısa bir kronoloji sunmaktayız. Daha sonra, 3. Bölümde her toplum tarafından geliştirilen çeşitli mekanizmalarla ilgili genel bilgiler veriyoruz. Bunu yaparken Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının farklı yaklaşımlarının altını çiziyoruz- bunu konuyla ilgili takındıkları tutum temelinde yapıyoruz. Bunlar konu ile ilgili pozisyonlarını temel almaktadır. 4. Bölümde Kıbrıs'taki kayıp şahısları ele alan ana mekanizma olarak KŞK'nın mandası ve çalışmalarını derinlemesine bir şekilde incelemekteyiz. 5. Bölümde Kıbrıs'taki gereklilikleri anlayabilmek adına kayıp şahıslarla ilgili mevcut yasal çerçeve ve ilgili içtihat hukukunu inceliyoruz. 6. Bölümde Geçiş Dönemi Adaleti ile ilgili kısa bir giriş yapılıyor ve bu kapsamda dünyada geliştirilen iyi uygulamalardan belli bazı örneklerle bakılıyor. Bunun amacı Kıbrıs'ta uygulanabilecek önlemler için bir kılavuz geliştirmek. Son olarak 7. Bölümde tamamıyla insani bir konu olarak Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk toplumları arasında bağlantı oluşturan Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusu ile ilgili sonuç ve önerilerle ilgili bir liste yapıyoruz.

Kayıp şahıslar konusu her iki toplum için de olağan bir konudur. Yakın zamanda, 14 Ağustos 2018'de, Kıbrıs Rum medyası tarafından bir gaf yapılmış, 1964 yılında yas tutan bir Kıbrıslı Türkün fotoğrafı 1974'te Kıbrıslı Rumların çektiği acıları anlatmak için kullanılmıştı. Bu hata, kasıt olmadan, sosyal medya platformu Twitter'da da belirtildiği gibi, "hangi tarafta olursanız olun acının aynı görüldüğünü" bir kez daha ortaya koydu.

¹¹ Her toplumda kayıp şahısların sembolizminin analizi için bakınız: Sant Cassia (n 9) 'The Martyrdom of the Missing; 94-130

¹² Loizidou v Turkey (Preliminary Objections) [1995] ECHR 10 (23 March 1995) [59] [64]

Kıbrıs'ta, yas tutamamak, gerçeği bilmemenin getirdiği belirsizlik, ailelere herhangi bir psiko-sosyal desteğin sağlanmaması, etkili bir cezai araştırmanın yapılmaması veya resmi bir özrün olmaması, hangi topluma ait olduklarından bağımsız olarak, kayıp şahısların yakınlarını olumsuz şekilde etkileyen unsurlar olarak belirlenmiştir. Bunlar sıklıkla travma sonrası stres bozukluklarına ve depresyona neden olmuştur. Buna ek olarak, birçok aile, damgalanmış hissetmiş ve birçok kayıp şahıs erkek olduğundan, kadınların, ve özellikle de küçük çocuğu olan kadınların refahı olumsuz etkilenmiştir. Elinde kayıp babasının, kocasının veya çocuğunun fotoğrafı ile acı ve çaresizlik içinde yas tutan kadınların sembolik imajları adanın nüfusunun kolektif hafızasına derin bir şekilde kazınmıştır. Bu imaj, kayıp şahıslar konusunun ne kadar insani bir doğası olduğunun hatırlatıcısıdır.

Sevdikleri kişinin geri dönmesini bekleyenlerin yaşadığı olumsuzlukları gösteren önemli miktarda araştırma vardır. Geniş psiko-sosyal sonuçları tanımlamak her zaman kolay olmasa da, bazı ortak yanlar tespit edilmiştir.¹³ Yaygın etkilerden bir tanesi, birini kaybetmenin doğal yas sürecinin kesintiye uğramasıdır.¹⁴ Buna ek olarak, aileler toplumdan dışlanma ve kesin ölümler durumunda genelde verilen desteğin eksikliği de dahil, ek ekonomik, yasal ve sosyal sorunlarla da yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar.¹⁵ Bu organize şiddet ve ciddi güvensizliğin hakim olduğu toplumlarda daha da ağır bir yük haline gelmektedir. İlgili dönemde Kıbrıs toplumu böyleydi ve sessizlik ve korku her yerdedi.¹⁶ İlgili araştırmalar temelinde, çatışmalar sırasında kayıp olma olgusunun sadece Kıbrıs'a özgü olmadığı, küresel bir olgu olduğu not edilmekte ve dünyadan iyi uygulamalar örnek gösterilmektedir.

Kıbrıs Bağlantı Projesi'nin mantığı çerçevesinde herhangi bir siyasi gelişmenin gerçekleşip gerçekleşmemesinden bağımsız olarak çatışmanın tüm taraflarının bir arada ele alması gereken konular olup olmadığını da araştırmaktayız. Şüphesiz kayıp şahıslar konusu bunlardan biridir. İlk ve öncelikli olarak bu, insani bir konudur ve toplumumuzda hala kanayan bir yaradır. Bunu akılda tutarak, bu araştırma ile birlikte Kıbrıs'ta geçmişle ele almak için net ve etkili önlemlere kapı açacak çok ihtiyaç duyulan kapsayıcı açık bir diyalogu başlatmayı amaçlamaktayız.

Son olarak, yazarlar bu raporun daha kapsamlı bir yaklaşıma doğru bir ilk adım olduğunu vurgulamak ister. Bu daha kapsamlı yaklaşım, genel olarak Kıbrıs'ta geçmişle ele almakla ilgili özel olarak da kayıp şahıslarla ilgili daha kesin öneriler ortaya koyabileceklerdir.

¹³ M. Blaauw, V. Lahtenmaki, "Denial and silence' or 'acknowledgement and disclosure" (İnkar ve suskunluk veya kabul ve açığa çıkarma) (2002) 84 International Review of the Red Cross 767, 768

¹⁴ a.g.e 769

¹⁵ a.g.e.

¹⁶ a.g.e 768; Kıbrıslı gazeteci Sevgül Uludağ yazılarında bir 'sessizlik kuşağından' bahseder! Bakınız S. Uludağ, Oysters with the 'missing pearls (İncisini kaybeden istiridyeler) (IKME, BILBAN, 2006) 23-26

KIBRIS'TA KAYIP ŞAHISLARIN KRONOLOJİSİ

1963-1974 yılları arasında Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasındaki çatışmalarda 2,000'den fazla kişi kayıp olmuştur. Bunlar arasında Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar, BM personeli de dahil Kıbrıs'ta yaşamakta olan yabancılar ve Yunan ve Türk askerleri de vardır.

Kendilerini millet olarak Yunanistan ve Türkiye'ye bağlı hisseden adanın Rumca konuşan ve Türkçe konuşan sakinleri arasında on yıllar süren çekişmelerden sonra 1960 yılında Kıbrıs, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık (garantör güçler) arasında yapılan üç çok-taraflı antlaşma ile bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu çekişmeler sonucunda devlet 1963 yılında anayasal bir krizle karşı karşıya kalmıştır.¹⁷ Gücü paylaşan iki toplum arasındaki güvensizliğin giderek artmasıyla Aralık 1963'te silahlı çatışma çıkmış ve 1964'te en şiddetli noktaya ulaşmıştır.¹⁸ Bir başka geniş kapsamlı şiddet olayı 1967 yılında yaşanmıştır. Bu arada, nüfus adanın farklı yerlerinde toplanmış, sürekli bir şiddet tehdidi ve misilleme korkusu ile yaşamaktaydı ve bu günlük hayatın her alanına sirayet etmekteydi.¹⁹ Önemli sayıda insan yerinden edilmişti, kayıp ilan edilmişti veya hayatını kaybetmişti.

Bu temelde ve iki toplumun kendi içindeki siyasi düşmanlıklar yaşanırken, Yunan cuntasının desteği ile 15 Temmuz 1974'te Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı yapılan darbenin ardından, Türkiye 20 Temmuz 1974'te agresif bir askeri operasyon gerçekleştirdi. 1960larda yaşananların Kıbrıs Türk toplumu üzerinde önemli derecede daha ağır bir etkisi olmuşken, 1974 yazında yaşananlar geniş çaplı bir uluslararası silahlı çatışmaya dönüştü ve Kıbrıs Rum toplumunu daha ağır etkiledi. Dolayısıyla, Kıbrıs'ta kayıp şahıslar konusu her zaman geniş bir döneme yayılan mahvedici güvensizlik, korku, öfke ve acı duyguları arasına gömülmüştür.

1963'ten sonra her toplum kendi ayrı söylemini geliştirdi, kendi ayrı hikayelerini anlattı - bu da adayı bölen fiziksel bariyerlere ek olarak zihinsel bölünmeyi de beraberinde getirdi. Kayıp şahıslar konusu bu zihinsel bölünmeden muaf değildi.²⁰

¹⁷ DW. Markides, Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis, The Key Role of the Municipal Issue (1957-1963: Kolonyal Çatışmadan Anayasa Krizine, Belediye Konusunun Kilit Rolü) (University of Minnesota, 2001).

¹⁸ J. Ker-Lindsay, Britain and the Cyprus Crisis, (Britanya ve Kıbrıs Krizi) 1963-1964 (Bibliopolis, 2004)

¹⁹ Adanın 1960lı yıllardaki durumunun genel bir anlatımı için bakınız: United Nations, Security Council, Report of the United Nations Mediator on Cyprus to the Secretary-General, 5/6253 (26 March 1965) <http://undocs.org/5/6253>

²⁰ 1974'ten sonra sivil toplumun konuyu nasıl ele aldığı için detaylı anlatımı için, bakınız: Association for Historical Dialogue and Research (AHDR), Thinking Historically about Missing Persons: A guide for teachers (Tarihsel Olarak Kayıp Şahısları Düşünmek: Öğretmenler için bir kılavuz) 4. Missing Persons in Cyprus (Nicosia, 2011)

Resmi pozisyonlardaki farklılıklar, kayıp şahıslar konusunun farklı yönlerini etkiledi. 1974 yılındaki ateşkesten sonraki günlerde, Kıbrıs Cumhuriyeti önemli sayıda kayıp şahsın Türkiye'de tutuklu bulunduğunu savundu. Bu algı 1990'ların ortalarına kadar söylentilere, medya hikayelerine, siyasi açıklamalara ve diplomatik girişimlere konu oldu.²¹ Buna karşılık, Kıbrıs Türk liderliği, en baştan itibaren kayıp şahısların olmadığını ve akrabalarının onları ölmüş kabul etmesi gerektiğini söyledi – onlar artık şehit ve savaş kahramanlarıydılar. Kayıp şahıslar konusu Kıbrıs Rum tarafınca müzakere sürecinin gündemine taşındı. Kıbrıs Türk tarafı bu konuyu tartışmaya karşı koydu. Bunun sonucunda, 1974 yazında meydana gelen olaylardan sonraki resmi müzakere sürecinden ayrı olarak bir İnsani Konular Alt Komitesi kuruldu.²² İlk oturumunu Ocak 1975'te gerçekleştirdi ancak mülkiyet ile ilgili bazı konuları ele aldığından kısa sürede etkisiz olduğu ortaya çıktı.²³ Bunun sonucunda, tamamen kayıp şahıslar konusu ile ilgilenmek üzere ayrı bir ad-hoc komite kuruldu.²⁴ Kaydettiği ilerleme göz ardı edilebilir oldu ama Haziran 1975'teki son toplantısında ICRC her iki tarafa Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk kayıpları içeren bir katalog sundu: Sayıları sırasıyla 2,192 ve 103 idi.²⁵

Aralık 1975'te BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs'taki Kayıp Şahıslar ile ilgili 3450²⁶ sayılı karar alındı. Bu karar BM Genel Sekreteri'nin 'Kıbrıs'taki silahlı çatışma sonucunda kayıp olan insanların bulunması için ICRC ile yakın işbirliği halinde her türlü çabayı göstermesini talep ediyordu.²⁷ Bu, 1981²⁸ yılında KŞK'nın kurulmasına olanak sağladı. Ancak aşağıda anlatıldığı gibi KŞK, 2004 yılına kadar pasif kaldı.

1974 yılında, Kıbrıslı Türk yetkililer Şehit, Savaş Kurbanı Ailelere ve Malullere Yardım Yasası'nı geçirdi. Bu yasa yetkililerin resmi pozisyonlarını yansıtıyordu.²⁹ Buna göre sadece Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları, savaşta ölenler (siviller de dahil) ve düşman eylemleri nedeniyle kayıp olan kayıp şahıslar bu yasa kapsamına giriyordu.³⁰ Buna ek olarak, 1985'te ek bir yasa çıkarıldı ve bu yasada şehit ve savaş kurbanlarının çocuklarına³¹ arazi başışı yapılması öngörüldü. Bu yasada da kapsama alınacak kişiler bir önceki yasadaki tanıma göre belirlendi.

21 N. Sergides, *Odkehog cAyvoouievortıç Kimpous* (File The Missing Persons of Cyprus) (Nicosia, 2016) 21-63; Eleştirel bir inceleme için bakınız: M. Drousiotis, *1619 Evoyéc Seipd Apyzio* (1619 Guilts ~ Archeio Series) (Diafania Publishing, 2000) 87-107 (both books in Greek)

22 Sergides (n 21) 258

23 a.g.e. 264

24 a.g.e.

25 a.g.e.265

26 General Assembly resolution 3450 (XXX), Missing Persons in Cyprus, A/RES/3450(XXX) (9 December 1975) [https://undocs.org/A/RES/3450\(XXX\)](https://undocs.org/A/RES/3450(XXX))

27 a.g.e.

28 Müzakerelerin detaylı kronolojisi için bakınız: Sergides (n 21) 319-343

29 Şehit ve Hadise Kurbanı Ailelere ve Malullere Yardım Yasası (Law No 7/1974)

30 O. Polili, Human Rights concerning Missing Persons and their families in north Cyprus'(Kuzey Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar ve aileleri ile ilgili İnsan Hakları) (Translation by Enver Erkan) 65

31 Şehit ve Hadise Kurbanı Cocuklarına Arsa Verilmesini Diizenleyen Yasa (Law No 21/1985)

Dahası, Şehit Aileleri ve Savaş Gazileri Derneği kuruldu. Bu araştırma kapsamında bu dernek ile iletişim kurmamız veya ek bilgi almamız mümkün olmadı. Bununla birlikte 2005 yılında tam anlamıyla kayıp yakınlarından oluşan bir örgüt olmasa da Kıbrıs Türk İnsan Hakları Vakfı kuruldu. Vakıf o günden beridir konuya insan hakları açısından yaklaşmak için çaba göstermektedir.

Kıbrıslı Türk yetkililerin en başından beri ortaya koydukları pozisyona rağmen, bu Kıbrıs Türk toplumunun üyelerinin tepkilerine yansımamıştır. Adanın her iki tarafında aktif olan ve kayıp şahıslarla ilgili bilgiler için ilk gayri resmi telefon hattını kuran Kıbrıslı Türk gazeteci Sevgül Uludağ, kayıpların bir gün döneceğine dair yakınların umutlarının ne kadar yüksek olduğunu yazmaktadır.³² Bunun yanında, KŞK genetikçisi Gülbanu Zorba, birçok ailenin sevdiklerinin hayatta olduğuna ve ara bölgenin diğer tarafında olduğuna inandığını, 2003 yılında ilk geçiş noktasının açılmasıyla sevdiklerinin dönmesini beklediklerini belirtiyor.³³

Muhtemelen bu temel politikadan dolayı Kıbrıs Türk toplumu Kıbrıs Rum toplumunun yaşadığı skandal zıtlıkları yaşamamıştır. Aşağıda da göreceğimiz gibi toplumlarındaki kayıp şahısları ele alacak benzer bir mekanizmalar ağı da kurmamıştır. Gerçekten de KŞK'nın çalışmaları kimileri tarafından Kıbrıs Türk tarafınca ortaya konan tek ciddi çaba olarak görülmektedir.³⁴

Diğer taraftan Kıbrıs Cumhuriyeti Parlamentosu konu ile ilgili ilk yasayı 1979 yılında çıkarmıştır. Kayıp Şahıslar Yasası (Geçici Hükümler)³⁵ öncelikli olarak kayıp şahsın mülkiyetinin idaresini ailesine vermektedir. Bu yasaya göre 'kayıp şahıs' 20 Temmuz 1974 yılındaki Türk işgali ve bunun sonucu olarak kayıp olan, ve Cumhuriyet Hükümetinin ölmüş olduğuna dair bilgi almamış olduğu" Kıbrıslı Rumlardır.³⁶ Diğer ilgili yasalar kayıp memurların emeklilik maaşları,³⁷ sakatlanan kişilerin ve savaşta hayatını kaybedenlere bağımlı olanların profesyonel rehabilitasyonu, sakatlananlar ve mahsurlar,³⁸ kayıp şahıslarla, mahsurlarla ve sıkıntı çekenlerle³⁹ ilgili konularda doğrudan Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı'nın denetiminde olması, kayıp memurların ve kamu kurumlarında⁴⁰ çalışanların emeklilik maaşı düzenlemesi, ve diğer başka mülkiyet konularının düzenlenmesi ile ilgiliydi.⁴¹

32 Uludag (n 16) 32

33 N Danziger, R MacLean, Beneath the Carob Trees (Harup Ağaçlarının Altında) (Armida, Galeri Kultur Publishing, Committee on Missing Persons in Cyprus, 2016) 162

34 Polili(n 30) 64

35 Onepi Ayvooupéva (Mpoowpivai Aartageic) Nopiog Tou 1979 (Law No 77/1979)

36 a.g.e.s.2

37 O mepi Qgehnudtwy AgumpeTrioewy Ayvooupévy Kpatikdv Yravilay (Eikai Aatageic) Nopog Tou 1980 (Law No 34/1980)

38 O mepi Emayyehpamikric Amokartotaong Tuy Avammipwy kai Twv EÉapwpvev wy Meodviwy, Ayvooupéviy, Avannipwy kat Eykhwpioépévy Nopog Tou 1992 (Law No 53()/1992)

39 O mepi Apeong Enorrtaiag an6 Tov Mpdedpo mg Anuokpatiag wy Gedy Twv Ayvooupévy, Eykhwbioépéviy kat Nabviwy (Mpoowpivéc Aatageic) Noog Tou 193 (Law No 17(1)/1993)

40 O mepi Pubpioews Twv Suviagiobonkiv QeeNnudtwy wy Ayvooupéviy Kpatky YraAiwy kat YraAihwy wy Opyaviop@v Anpdoiuv Aikaiov Nopog Tou 1998 (Law No 24(1)/1998)

41 O nepi Pubpioewy Opiojiévwv Oepidwv OE oxEon pe Ti Mepiouiog Tw Ayvooupéviwv Nopog Tou 2003 (Law No 178(1)/2003)

Kayıp Kıbrıslı Rumların aileleri birkaç dernek içerisinde organize olmuşlardır. Ana örgüt Kıbrıs'ta Açıklanmamış Esirlerin ve Kayıp Şahısların Yakınların Örgütü'dür ve yukarıdaki tanıma göre kayıp olanların yakınlarını temsil eder.⁴² Buna ek olarak, Aşa/Paşaköy köyünden kayıp şahısların yakınlarının yer aldığı bir dernek vardır. Bir de 1963-1964 dönemindeki Kayıp Şahısların Yakınlarının Komitesi vardır. Yukarıda da görüldüğü gibi 1979'da çıkan yasada bu kişiler kapsam dışı bırakılmaktadır. Buna ek olarak, diasporanın kurduğu bir dizi dernek dünyanın farklı yerlerinde⁴³ aktif olmuşlardır. 1974 yazında kaybolan Yunan askerlerinin ailelerini temsil eden bir Yunan Kayıp Şahısların Aileleri ve Yakınlarının Komitesi de vardır.

Bu örgütlerin kendi aralarındaki, Kıbrıs Cumhuriyeti ile, alt akraba grupları ile ve/veya kurulu hükümet mekanizmaları ile ilişkileri her zaman uyumlu olmamıştır. 1990'ların ortalarında kısa bir süre için Kıbrıslı Rum akrabalar iki ayrı örgüte bölünmüşlerdir.⁴⁴ Şu anda tüm yakınlar bu resmi örgütlerin ihtiyaçlarını tamamıyla temsil ettiğini düşünmemektedir. Bu gergin ortam 1974'ü takip eden 20 yılda meydana gelen ve yakınlar pahasına güç savaşlarını ve anlaşmazlıkları içeren gelişmelere de yansımıştır. Kayıp şahısların kataloğunun yapılması da böyle bir anlaşmazlığın örneğidir.

İlk kayıp şahıslar kataloğu ICRC tarafından hazırlanmıştı ve 2,228 isim içermektedir.⁴⁵ Ancak, 1983 yılında Zorla Kayıp Edilme Çalışma Grubu tarafından yazılmış bir BM Raporu her iki taraftan kayıp şahıs sayısının 2,400 olduğunu yazmaktaydı.⁴⁶ Bu sayıların her iki toplumdan kayıpları içerdiğini ve sadece 1974 yazını kapsadığını varsaymaktayız çünkü birçok kaynakta bu kadar değerli ve detaylı bilgi eksiktir. Bu tarz bilgiler gerçeklerin doğru şekilde tarihe kaydedilmesi için önemlidir ve sadece ilgili hükümetlerin veya kurumların resmî belgelerinde teyit edilebilirler. Bu belgeler de araştırmacılar için kolay erişilebilir değildir.

ICRC kataloğu daha sonra yeni kurulan Kayıp Şahıslar Dairesi (Yrmpnoeia Ayvooupevwv) tarafından kontrol edildi. Bu kontrolde sayı 1619'a düştü. Bu sayı sadece Kıbrıslı Rum kayıp şahısları kapsamaktaydı ve bugün bile Kıbrıs Rum toplumunun zihninde sembolik bir sayı olarak muhafaza edilmektedir.⁴⁷

Sayıarda yapılan yeni değişikliklerle, öncelikli olarak Kıbrıslı Rumları ve 55 Yunan askerini⁴⁸ kapsayan 1,493 kişilik yeni bir resmi katalog 1974 yazından 26 yıl sonra Mayıs 2000'de⁴⁹ yayımlandı. Listedeki herkes 1974 yılında kaybolan kişilerdi.⁵⁰ Daha önce kaybolan kişilere veya

42 Kurumun web sayfasında 1974 Türk işgalinden önce kaybolanlara atf yoktur: <http://www.missing-cy.org/home.html>

43 Eg. Organisation of Relatives of Cypriot Missing Persons (United Kingdom), Global Federation of Relatives of Undeclared Prisoners and Missing Persons of Cyprus

44 Sergides (n 21) 214-224; Eleştirel bir inceleme için bakınız Drousiotis (n 21) 61-63

45 Sergides (n21)73

46 United Nations, Economic and Social Council, Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances, E/CN.4/1983/14 (21 January 1983), <https://undocs.org/E/CN.4/1983/14> para 43

47 Sergides (n 21) 73-74

48 Republic of Cyprus, Official Gazette Issue 3418 (10 July 2000)

49 Republic of Cyprus, Council of Ministers, Decision No 12/2000 (4 May 2000)

50 Official Gazette (n 48)

Kıbrıs'ta daimî ikamet eden Yunan vatandaşları (asker olmayanlar) dışında Kıbrıslı olmayan kayıplara atıf yoktu. 2003'te Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmî gazetesinde Kıbrıslı Türk kayıpları içeren ayrı bir katalog yayınlandı.⁵¹ Kıbrıs Cumhuriyeti diğer şeylerin yanı sıra kayıp şahıslar kataloğunun hazırlanmasındaki şeffaflık eksikliği ve konunun siyasileştirilmesi nedeniyle ağır şekilde eleştirildi.

1990larda birçok kadın, yabancı delegasyonların ziyaretleri sırasında veya önemli yıldönümlerinde gösteriler yaptılar. Bizimle mülakat yapan kişilerden biri bu gösterilerin zararlı psikolojik etkisinin annesi üzerinde haftalarca kaldığından tekrar tekrar bahsetti. Ona göre, siyasetçiler annesinin acısına kayıtsızdı. Bir başka kişi, Kıbrıs toplumunda kadınların geleneksel rolünün haklarını aramak için hemen harekete geçmelerini engellediğini söyledi. Ancak bu pozisyona Hadjipavlou karşı çıkmaktadır. Hadjipavlou'ya göre kadınlar sadece 'pasif izleyiciler değillerdi. Hadjipavlou etkinliklere, protestolara ve daha sonraki aşamalarda iki toplumlu kadın gruplarının Kıbrıs sorunu kapsamında toplumsal cinsiyeti ele almasına atıf yaptı.⁵² Gerçekten de kadınların bu tarz etkinliklere katılımı, her ne kadar kendileri için olumsuz etkileri olsa da bunun dışında sessiz bir şekilde acı çeken Kıbrıs'ın kadınları için çok az kendini ifade etme yolundan biriydi.

Bu ortamda, 2006 yılında 'İki Toplumlu Kayıp Yakınları, Katliam Kurbanları ve 1963-74 Olaylarının diğer Kurbanları Birlikte Başarabiliriz İnisiyatifi' kuruldu. Bu inisiyatif bölünmüşlüğü her iki tarafında ana akım söylemi değiştirme çabası bakımından eşsizdir. Amaçları, toplantılar, birliktelikler ve her iki toplumdaki kurbanlar, görgü şahitleri ve kayıp yakınları tarafından adanın her yerindeki köylerde, kentlerde ve okullarda yapılan konuşmalarla empati ve anlayışı teşvik etmektir.⁵³ Kayıp Şahıslar konusunu toplumlara bölen bir başka unsur olarak değil iki toplum arasında bir bağlantı olarak görmektedirler.

Birkaç istisna dışında, Kıbrıs'ta aktif ve siyasileşmemiş sivil toplumun olmayışı, kayıp şahıslarla ilgili konulardaki farkındalık eksikliği ve çatışmalar sona erdikten sonra bile devam eden ve on yıllarca süren korku ve sessizlik, adanın yerel nüfusunu güçsüz kılan unsurlardı. Konunun siyasi gelişmelere yakından bağlı olduğuna dair var olan izlenimden bağımsız olarak, bu tecrübe Kıbrıs'taki kayıp şahısların yakınlarının çoğu için ortaktır. Mülakatlar sırasında siyasetin bu işe bulaşmaması gerektiği sürekli tekrar edildi. Her yakının önceliği sevdiklerine gerçekten ne olduğunu öğrenmektir. Kalıntılarına ulaşmak, kendi geleneklerine göre gömmek ve gerçeğe ulaşmak yas sürecinin doğal döngüsünün gerçekleşmesine ve daha da önemlisi, kendi içlerinde olayı kapatmalarına imkân vermektedir. Bu temel ihtiyaçlar kayıp şahıslar konusunu bir bağlantı olarak tanımlar.

51 Republic of Cyprus, Ministry of Foreign Affairs, Missing Persons, available at: http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/mfa10_en/mfa10_en?OpenDocument

52 M. Hadjipavlou, Women and Change in Cyprus: Feminisms and Gender in Conflict, (Kıbrıs'ta Kadınlar ve Değişim: Çatışmada Feminizm ve Toplumsal Cinsiyet) (18 Tauris, 2010) 76

53 Ch. Efthymiou, Reflections on bi-communal relations in Cyprus' (Kıbrıs'ta iki toplumlu ilişkilerle ilgili düşünceler) (Open Democracy, 5 August 2014) <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/christos-efthymiou/reflections-on-bicommunal-relations-in-cyprus>

BİREYSEL MEKANİZMALAR VE ÇÖZÜMLER

Yukarıdaki bölümde, kısaca kayıp şahıslar konusunun kronolojisini ortaya koyduk ve iki toplumun resmi politikaları söz konusu olduğunda nasıl birbirine zıt başlangıç noktalarına sahip olduğunu anlattık. Aynı zamanda toplumları etkileyen evrensel psikososyal unsurlara da atıfta bulunduk. İleriye doğru atılabilecek adımlara geçmeden önce, bugün Kıbrıs'ta var olan mekanizmaları gözden geçirip değerlendireceğiz. Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusundaki ana mekanizma olan KŞK ayrıca bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

1974 savaşından kısa süre sonra Kıbrıs Cumhuriyeti kayıp şahısların kaderlerini ortaya çıkarmak amacıyla belli prosedürlerin kurulması için adımlar attı. Bu amaçla, Kıbrıs Cumhuriyeti devlet mekanizması içerisinde spesifik hizmetler ve ilgili sorumlu organlar yarattı. Adanın kuzeyinde, Kıbrıs Türk liderliğinin yönetiminde işlev gösteren benzer mekanizmalar yoktu.⁵⁴ Tüm kayıp şahısların hayatlarını kaybetmiş oldukları ve dönmelerinin beklenmemesi gerektiği yönündeki uzun-sürelili politikaları göz önünde bulundurulduğunda bu şaşırtıcı değildir.

Yaptığımız mülakatlar, bahse konu hizmetlerin rolünü netleştirmek ve çalışmalarının, arama çabalarına ve kayıp şahısların yakınlarının taleplerine yaptığı katkıyı anlamak açısından çok faydalı oldu. Buna ek olarak, mülakatlar, kayıp yakınlarının hizmetleri ne kadar tatminkâr bulunduğunu değerlendirme çabamız açısından da bir ön çalışma görevi gördü. Farklı fikirler olsa da, birkaç trend gözlemlendi.

Kıbrıs Cumhuriyeti Kayıp Şahıslar Dairesi & Cumhurbaşkanlığı Komisyoneri (İnsani Konular ile ilgili)

Kayıp Şahıslar Dairesi (Υννπεοια Αγνοουπέων)⁵⁵ Kasım 1977'de kuruldu ve önceki İnsani İşler Dairesi'nin sorumluluklarını aldı. İlk başlarda direk olarak Cumhurbaşkanlığı Ofisi'nin kontrolü altındaydı. Sonra sonuçta anayasaya aykırı olduğu ortaya çıkan Cumhurbaşkanlığı Bakanlığı altına kaydırıldı. Daha sonra Adalet Bakanlığı'na aktarıldı ve 1993 yılında Cumhurbaşkanlığı Ofisi'ne geri verildi. Bugün Daire, İnsani Konular Komisyoneri olarak da bilinen Cumhurbaşkanlığı Komisyoneri'nin gözetimi altındadır.⁵⁶

⁵⁴ Polili (n 30) 64

⁵⁵ Republic of Cyprus, Missing People Department (in Greek), available at: http://www.commissionertothe presidency.gov.cy/anthropos/anthroposinsf/paqe65_ar/page6s_ar?OpenDocument

⁵⁶ Republic of Cyprus, Presidential Commissioner, Commissioner, available at: http://www.commissionertothe presidency.gov.cy/anthropos/anthropos.nsf/page01_en/page01_en?OpenDocument

Kayıp Şahıslar Dairesi'nin ana amacı, '1974 Türk işgali ve 1963-1964⁵⁷ yıllarında yaşanan toplumlarası çatışmalarda kaybolan kayıp şahısların her birinin kaderini ortaya çıkarmaktır'. Daire, sorumluluklarını şu şekilde özetlemektedir: bilgi toplama, inceleme ve kayıp şahısların bireysel dosyalarındaki bilgileri güncelleme; her kayıp şahsın kaybedilişiyle ilgili şartlar üzerine ilgili raporların hazırlanması; Kıbrıs'ta ve yurtdışında kayıp şahıslar konusunda çalışan örgütlerle işbirliği; kayıp yakınlarının yüzleştiği farklı sosyo-ekonomik sorunların iyileştirilmesi ve çözülmesi (dolayısıyla kayıp şahısların mülkiyeti ile ilgili konuları da ele almaktadırlar);⁵⁸ ve son olarak kayıp yakınlarından kimliklendirme amaçları için genetik materyalin alınması.⁵⁹ Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk kayıp şahıslar arasında bir ayırımın olmaması, Kıbrıs'taki her iki toplumdan tüm kayıp şahısların bu Daire'nin sorumluluğu ve mandası altında olması dikkat çekicidir.

Cumhurbaşkanlığı Komisyoneri Cumhurbaşkanı tarafından atanan bir yetkilidir. Ofisinin web sayfasına göre, kayıp şahısların yanı sıra, adanın kuzeyinde kalan mahsur Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıs Anayasası'nda yer alan üç azınlıkla (Maronitler, Ermeniler, Latinler) ilgili konuları ve Kıbrıs Rum Diasporası ile ilgili konuları ele alır.

1993 yılında Cumhurbaşkanı Klerides, Komisyonerin Ofisi üzerinden Kayıp Şahıslar Dairesi'nin doğrudan kendi gözetiminde olmasını talep ettiğinde konu ile ilgili kişisel bir sorumluluk olmayı amaçlamıştı. Ancak bu kararın bir yan etkisi, kayıp şahıslarla ilgili verilen tüm kararların 'hükümet kararı' olarak görülmesidir. Bu nedenle İdari mahkemede bu kararlara karşı çıkılamaz. Bu da kayıp yakınlarının adalete erişimi ile ilgili ciddi endişeler doğurmaktadır. Bu endişeye daha sonra değinilecektir.

Genel olarak Kayıp Şahıslar Dairesi'ne verilen görevler kapsamlıdır. Bununla birlikte, bilgiye erişim ve bahsi geçen hizmet ya yeterince erişilebilir olmadığından, ya da bilgilerin eksik olmasından dolayı yıllarca sorunlu olmuştur. Son konu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin farklı dairelerinde kayıp şahıslar dosyasının olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Buna bağlı olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti, yakın geçmişte, farklı dairelerde tutulan dosya ve bilgilerin dijitalleştirilmesi ve merkezi bir veri tabanı oluşturma girişiminde bulunmuştur. Buna rağmen, Dairenin çalışmalarındaki şeffaflık eksikliği, etkinliği ve güvenilirliği ile ilgili ciddi endişeleri beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan, Cumhurbaşkanlığı Komisyoneri'nin Ofisi'nin yardımcıları ile ilgili olumlu yorumlar alınmıştır. Anladığımızı göre, bahsi geçen Ofis, her iki taraf da kendi yetkisi ve mandası altında olduğundan kayıp şahıslarla ilgili her iki toplumdan bilgi ve şikâyet almaktadır.

⁵⁷ Republic of Cyprus, Missing People Department, Historical Background (translation by the authors) available at: <http://www.commissionertothepresidency.gov.cy/anthropos/anthropos%20nsf/All/A9760610FE9746C5C2257F65003484F070openDocument>

⁵⁸ Republic of Cyprus, Missing People Department, Missing persons' property administration (translation by the authors) available at: <http://www.commissionertothepresidency.gov.cy/anthropos/anthropos%20nsf/All/D7EBCE077DAC0F2C2257F650034BAG6B?OpenDocument>

⁵⁹ Republic of Cyprus, Missing People Department, Responsibilities (translation by the authors) available at: <http://www.commissionertothepresidency.gov.cy/anthropos/anthropos%20nsf/All/6868183251273D00C2257F650034A31120penDocument>

Kayıp Şahıslar Dairesi'ni denetleyen Komisyonerin Ofisi olduğuna göre, iki kurumun yaptıkları işle ilgili çelişkili düşüncelere şahit olmak kafa karıştırıcıdır. Aynı zamanda, herkesin bahsi geçen mekanizmaların sorumluluklarının tam olarak ne olduğu ile ilgili bilgisi olmadığını not etmek önemlidir. Bu mekanizmalara dair sınırlı farkındalık ve erişim buna bağlı olabilir.

Dahası, Komisyonerin Ofisi'nden yeni yapılan bir açıklamaya göre, tam şeffaflık ve gerçeklik kapsamında, kayıp şahısların yakınları istemeleri halinde, National and Kapodistrian University of Athens ile yapılan anlaşma sonucunda detaylı bir adli rapor alabilecekler. Ancak bunun sadece Kıbrıslı Rum ve Yunan vatandaşlarını kapsadığı da duyurulmuştur.⁶⁰

Bölünmüşlüğün diğer tarafında benzer bir organa rastlanmamıştır.

Göçmenler, Mahsurlar, Kayıplar ve Olumsuz Yönde Etkilenmiş Kişilerle İlgili Meclis Komitesi

Devletin yürütme yetkisinin birer parçası olan Komisyoner ve Kayıp Şahıslar Dairesi'nin çalışmalarına ek olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasama organı Temsilciler Meclisinde, yukarıda bahsi geçen ilgili mevzuatı geçirmenin yanı sıra, Göçmenler, Mahsurlar, Kayıplar ve Olumsuz Yönde Etkilenmiş Kişilerle İlgili bir Meclis Komitesi oluşturdu. Komitenin görevi yukarıda bahsi geçen kişiler ile ilgili konuları ele almaktır.⁶¹ Kıbrıs'taki siyasi istikrarsızlık ve zorunluluk doktrininin uygulamada olması nedeniyle, Kıbrıs Cumhuriyeti Parlamentosu'nun yukarıda bahsedilen faaliyetleri temel olarak Kıbrıs Rum toplumu ile ilgilidir. 2016 yılında, Komite, kendi inisiyatifini ile, kayıp şahıslar ile ilgili geniş bir çaba ortaya koydu ve kimliklendirilmiş kişilerin gömülmesi için yardım sağlamak, kimliklendirilenler için Ölüm Sertifikaları çıkarmak, Aşa/Paşaköy köyünden kayıp şahısların kimliklendirilmesi konusunda yaşanan sorunlar konusunda yardımcı olmak, ve kayıp yakınlarına verilen destekte yapılan ayırmacılık konusunu ele almak konusunda çalıştı.

Çabalarına ek olarak, 2010 yılında Parlamento, 29 Ekim gününü Kıbrıs'ın Kayıp Şahıslarını anma günü olarak belirledi. Her iki toplumdaki kayıp şahısları içeren ismine rağmen, medya o gün ana olarak 1974 yılında kayıp edilen Kıbrıslı Rum kayıp şahısları konu etmekte ve sık sık da sembolik '1619' rakamını kullanmaktadır.

Bir parantez açarak, her iki tarafta da medyanın Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusunu, bütünlüklü ve ayırmacılık yapmadan ele almadığını belirtmek gerekmektedir. Sadece kendi toplumlarındaki ailelerin acılarına atıf yapma eğilimindedirler. Örneğin, bugün bile, iki tarafın medyası sadece kendi toplumların ait kayıp şahısların defin törenlerini haber yapmaktadır. Yetkililerin de yaklaşımı genelde bu şekildedir ve sadece kendi toplumlarındaki kayıp şahısların cenazelerine katılmaktadırlar. Anladığımızı göre, bu KŞK Üyeleri için de geçerlidir.

⁶⁰ Cyprus News Agency, Missing persons families will be given, at their request, forensic report relating to their next of kin' (Nicosia, 24 September 2018) available at: <http://www.cna.org.cy/WebNewsen.asp;-72fd7834ee12400e29d7d0c9b1522f3d>

⁶¹ Yapılan çalışma ile ilgili detaylı bilgi: www.parliament.cy/el/parliamentary-committees/JkowoBouleviskt-enpont-Tpooglywv-eywBIOEVEY-ayooUévwv-TaBbvTLY (in Greek)

Ancak, son yıllarda eski yaraları açabilecek “rahatsız edici gerçekleri” konuşma korkusunun üstesinden gelinmesinde medyanın oynadığı önemli rolü de not etmek önemlidir.⁶² Araştırmacı gazeteciler ve araştırmacılar kayıp şahıslarla ilgili hikayeler yayınlamışlar, bu da yıllar süren sessizliğin ardından daha fazla insanın konuşmasına neden olmuştur.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkin kontrolü altında olmayan bölgelerde benzeri bir Meclis Komitesi belirlenmemiştir.

Bu noktada, Avrupa Birliği (AB) Parlamentosu'nun dahiliyetine de atıf yapmak gerekir. Kıbrıs, 2004 yılından beridir AB üyesi olduğu için, Kıbrıslı kayıp şahısların ve onların yakınlarının büyük çoğunluğu AB yurttaşlarıdır.

İlgili Parlamento Komitesi, Temel Haklar, Adalet ve İç İşleri Komitesi (LIBE)'dir. LIBE'den bir delegasyon Nisan 2018'de adayı ziyaret etti ve hazırladıkları taslak rapor halihazırda Brüksel'de tartışıldı. Rapor, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Türkiye'ye çabalarını artırmaları ve daha fazla bilgi sağlamaları çağrısında bulunuyor. Aynı zamanda Yunanistan ve BM'ye de çağrı yaparak arşivlerindeki herhangi ilgili bilgileri paylaşmalarını istiyor. Bu aslında ilgili tüm tarafların belli bir dereceye kadar üzerlerine düşen sorumluluğu tam olarak yerine getirmedikleri gerçeği ile ilgilidir.

İlginç şekilde, Kıbrıs Rum toplumu tarafından AB Parlamentosu'na 'fail ile kurbanı' aynı kefeye koyduğu yönünde bir takım şikayetler yapılmıştır. Buna ek olarak, LIBE'nin daha önceki bir kararı olan 'Kıbrıs'ın işgal altındaki bölgesindeki Ornithi köyünde Aşa'nın kayıp şahıslarının toplu mezarları' (Şubat 2015) Kıbrıs Türk toplumundan, özellikle de Şehit Aileleri ve Malul Gaziler Derneği'nden tepki almıştı. Dernek, Kararın tek taraflı olduğunu iddia etmiş ve Avrupa düzeyinde Kıbrıslı Türk kayıp şahısların durumunun Kıbrıslı Rum kayıp şahısların durumu ile eşit temelde incelenmediğini gösterdiğini belirtmişti.

Yukarıdaki olaylar, müdahil kurumların temelinde kaçınılmaz şekilde siyaset olduğundan, Avrupa'nın müdahalelerinin her iki tarafta da güvensizlik ve eleştiriden arı olmadığını göstermektedir.

Kıbrıs Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

Kıbrıs Cumhuriyeti'nde kayıp şahıslardan sorumlu Bakanlık Dışişleri Bakanlığı'dır. Bunun nedeninin, konunun direk olarak 'Kıbrıs Sorunu' ile alakalı olmasının olduğunu varsaymak yanlış olmaz. Bu itibarla, Dışişleri Bakanlığı bu konu ile ilgili diplomatik ilişkilerden ve uluslararası antlaşmalardan da her zaman sorumlu olmuştur.

Sorumlulukları arasında Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme (CED)'i onaylamak da vardır. Kıbrıs Cumhuriyeti 2007 yılında bu konvansiyonu imzalamış ama henüz onaylamamıştır. Dışişleri Bakanlığı konvansiyonunun neden hala onaylanmamış olduğuna dair henüz yeterli bir cevap vermemiştir. Türkiye'nin bahsi geçen

⁶² I. Kovras, 'Unearthing the Truth Anthropology 371, 385 : The Politics of Exhumations in Cyprus and Spain' (2008) 19 (4) History and Anthropology 371, 385

konvansiyonu imzalamamış olduğunu not etmekte yarar vardır. Bunlara ek olarak Dışişleri Bakanlığı, diğer şeylerin yanı sıra, kayıp şahıslarla ilgili konularda hükümlerin icrası ve kişisel ve/veya genel tedbirlerin alınması sırasında Strazburg'daki Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne katılır.

Sorumlulukları bağlamında, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'den ICRC belgelerinde yer alan, ancak bugüne kadar kendilerinden haber alınamayanlarla ilgili bilgi de dahil, Türkiye'ye götürülmüş olan savaş esirlerinin tam sayısını; Türk askerinin elinde olan ve 'savaş alanlarının temizlenmesi' ile ilgili bilgi içeren askeri rapor ve kayıtları; ve Türkiye'deki hapishanelerde tutuklu bulunan savaş esirleri ile ilgili bilgileri açıklamasını talep etmiştir.⁶³

Bu talepler mantıksız değildir ve aslında *Kıbrıs Türkiye'ye karşı*,⁶⁴ ve *Varnava ve diğerleri Türkiye'ye karşı*⁶⁵ gibi içtihat hukuku yoluyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (ECHR) tarafından desteklenmektedir. Bunun yanı sıra, Kıbrıs Türk İnsan Hakları Vakfı da aynı konunun üzerinde durmuş ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusundaki sorumluluğunun Kasım 2010'daki 45. oturumunda BM'nin İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'nin izleme ortamı olan İşkenceye Karşı Komite tarafından tanındığını belirtmiştir.⁶⁶ Buna ek olarak Türk askeri, çok yakın bir geçmişe kadar, kendi etkin kontrolü altında bulunan askeri bölgelerde kazı yapılmasına izin vermemekteydi. Mayıs 2010'da BM Genel Sekreteri ilk kez kuzeyde asker kontrolündeki bölgelerde kazı yapılabildiğini rapor etti.⁶⁷ Yakın geçmişte Türkiye askeri bölgelerde belli kazılara izin vermiştir ancak bunun sistematik olmadığı ve her seferinde verilen izne kısıtlamalar ve zorlukların eşlik ettiği ve bunun da KŞK'nın işini engellediği belirtilmektedir.

Ancak yıllar boyunca Türkiye'nin sorumluluğuna odaklanan Kıbrıs Cumhuriyeti kendi sorumluluklarını yeterince ele almadı. Son yıllarda, bunlar yerel ve uluslararası mahkemelerin verdiği bir dizi karar sayesinde gün yüzüne çıktı. Buna paralel olarak, Kıbrıs Türk İnsan Hakları Vakfı, Kıbrıslı Türk yetkililere de sorumluluk yüklemektedir. Hatta bir adım daha atarak, şu anki siyasi sistemin ve ilgili devletlerin ilişkilerinin doğasının bu sorumluluğu yerine getirme amacını 'reddetmelerine izin verdiğini' belirtmektedir.⁶⁸

Bu noktada Avrupa Konseyi'ndeki yeni bir gelişmeyi not etmek gerekir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin (AKPA) Hukuki İşler ve İnsan Hakları Komitesi 'Avrupa Konseyi ve

⁶³ Republic of Cyprus, Ministry of Foreign Affairs (n 51)

⁶⁴ Cyprus v Turkey (Application No 25781/94)

⁶⁵ Varnava and others v Turkey, Application Nos 16064/90 -16066/90, 16068/90 ~ 16073/90 (ECtHR Grand Chamber Judgment, 189.2009)

⁶⁶ Polili (n 30) 72; United Nations, Committee against Torture, Considerations of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention: Concluding observations of the Committee against Torture, CAT/C/TUR/CO/3 (20 January 2011) <https://undocs.org/CAT/C/TUR/CO/3>

⁶⁷ United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the United Nations operation in Cyprus, S/2010/264 (28 May 2010) <https://undocs.org/5/2010/264>

⁶⁸ Polili (n 30) 83

Birleşmiş Milletler insan hakları izleme organlarının üye devletlere 'gri alanlar' da dahil sınırsız erişim sağlamasına⁶⁹ dair bir rapor yayınladı. Bu raporda Komite:

...Devletlerin uluslararası insan hakları izleme mekanizmaları ile işbirliği yapmamasını kınar ve ilgili herhangi bir üye Devletin gecikmeksizin tam ve şartsız işbirliği yapmasında ısrar eder.⁷⁰

Belge, 'Kıbrıs'ın kuzeyine' açık bir atıf da yapmaktadır. Bunun yanı sıra diğerlerinin yanı sıra Kırım, Abhazya, Güney Osetya ve Kosova gibi benzer statüde olan ve Avrupa Konseyi'nin yetki alanına giren bölgelere de atıf vardır.⁷¹ 2240 (2018) sayılı karar 10 Ekim 2018'de onaylandı.⁷² Ancak, bu gelişmenin İnsan Hakları ile yakından ilgili olan Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusunu nasıl etkileyeceği ileride ortaya çıkacaktır.

Kıbrıs Cumhuriyeti son yıllarda Kıbrıs Türk toplumunu desteklemek için bir dizi girişimde bulunarak kendi etkin kontrolü altında olan gömü yerlerinde kazılar da dahil belli program ve adımlara izin vermiştir. Bunlar doğru yönde atılmış adımlardır.⁷³ Görünen odur ki, Kıbrıs Cumhuriyeti 1999 yılından itibaren bireysel önlemler ve girişimlerle KŞK'nın çalışmalarını desteklemekte ve geciktirme üslubunu değiştirerek yükümlülüklerini yerine getirmeye başlamıştır.

Buna ek olarak, 2017 yazında CED'i onaylayan Yunanistan, 'Kıbrıs Dosyası' olarak bilinen bir dizi dosya ve arşivi Kıbrıs Cumhuriyeti'ne teslim etmiştir. Ekim 2018'de dosyanın ilk dört cildi Yunan Parlamentosu⁷⁴ tarafından tarihsel hafızanın inşası için önemi fark edilerek Parlamento'nun web sayfasından halka açılmıştır.⁷⁵ Kıbrıs Parlamentosu da Nisan 2011'de⁷⁶ ilgili bir yayın yapmıştır. Bu yayın medyanın büyük ilgisini çekmiş olsa da, içerdiği bulgular hakkında bugüne kadar çok az tarihsel analiz yapılmıştır, veya hiç yapılmamıştır. Kıbrıslı Türk yetkililerden ilgili bilgi alamadık.

69 Council of Europe, PACE Committee on Legal Affairs and Human Rights, Unlimited access to member States, including "grey zones", by Council of Europe and United Nations human rights monitoring bodies, Doc. 14619, 18 September 2018, Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/Xref/XrefXML2HTML-en.asp?fileid=25045&=en>

70 a.g.e.

71 a.g.e.

72 Council of Europe, PACE, Resolution 2240 (2018) on Unlimited access to member States, including "grey zones"; by Council of Europe and United Nations human rights monitoring bodies (10 October 2018) available from <http://assembly.coe.int/nw/xml/Xref/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=25168&=2>

73 Republic of Cyprus, Ministry of Foreign Affairs (n 51)

74 Hellenic Republic, Hellenic Parliament, @dxelog Kumpou (in Greek) available at: <https://library.parliament.gr/%CE%A3%CF9%85%CE%BB%CE%BBI%CEBF%CE%B3%CEIADICF%82/%CEYR1%CE9681%CF9687%CE%B5%CEAFICEIB1%CEIA6%CEACIUCEIBAYCEWBSICEBBICEIBFIOCFI68296CE%OA%CF26BDICFI680%CF%81%CE%BF%CF%85>

75 Lizzy Ioannidou, First 'Cyprus File' volumes presented to Greek Officials (Update 2) (Cyprus Mai, 24 October 2018) available at: <https://cyprus-mail.com/2018/10/24first-cyprus-ile-volumes-presented-to-officials-ahead-of-publication/>

76 Republic of Cyprus, House of Representatives, f1dpiopa yia to Odke'o tg Kimpou (17 March 2011) (in Greek) <http://www.parliament.cy/el/%CE%9B%CE%BASCE%BA%CFBICICFI83%CELSBUCEB1%CF%82/%CFI80%CE9%BCICFY81%CEBIIICFIB3%CEBCICEIB1-06CEYBIUCEWBI%CEIB1-9CFI684%CEBE9CF%86%CEACICEIBAICEYBSCEIBBICEVBF-06CFoB4%CE%B7%CF%829CE%BACFI6BDICFIB0%CFI81%CE%BFIUCFABS>

Kıbrıs Cumhuriyeti Hukuk Dairesi

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Hukuk Dairesi bağımsız bir otoritedir ve herhangi bir Bakanlık altında değildir. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na göre Hukuk Dairesi'nin başında Kıbrıslı Rum bir Başsavcı, ve Kıbrıslı Türk bir Başsavcı Yardımcısı vardır. Bugün her iki makamda da Kıbrıslı Rumlar vardır. Kıbrıslı Türklerin ise ayrı bir *de facto* Başsavcısı vardır.

Başsavcının, Cumhuriyet'teki herhangi bir kişiye karşı işlenen bir suç için işlem başlatma, yürütme, üzerine alma, devam ettirme veya durdurma yetkisi vardır. Bu yetkiyi kamu yararı için uygun bulunduğu durumlarda kullanabilir. Dolayısıyla, cezai kovuşturma/tatbikat yetkisi Başsavcı'nındır.

Cumhuriyetin Hukuk Dairesi aynı zamanda kayıp şahıslarla ilgili davalarda yerel mahkemelerde ve AİHM'de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin avukatı görevini yapar.

Buna ek olarak, anladığımız kadarıyla, Hukuk Dairesi, Kayıp Şahıslar Dairesi'nde tutulan kayıplara ait dosyaların gözden geçirilmesinde, hangi dosyaların KŞK'ya verileceğine karar verilmesinde ve kayıp şahıslar kataloğunun nihai hale getirilmesi sürecinde de yer aldı.

İlk kurulduğu yıllarda halkın KŞK'ya bilgi vermesini teşvik etmek için, 1990 yılında her iki taraftaki Başsavcı kendilerine verilen takdir yetkisi kapsamında, KŞK'ya birer mektup göndererek KŞK'ya verdikleri herhangi bir bilgiden dolayı hiç bir görgü şahidini yargılamayacaklarını belirttiler. KŞK'nın, görgü şahitlerinin bilgi vermekteki isteksizliği karşısında yaşadığı zorlukları Başsavcılara ilettiği ve ilgili talepte bulunduğu için bu kararın alındığı düşünülmektedir.

Görünen o ki, yukarıda bahsi geçen mektuplar temelinde, her iki taraftaki Başsavcı, KŞK'ya araştırmaları için kendilerine karşı cezai işlem başlatılmasına neden teşkil edecek kanıt ve bilgiler bilgi veren faille *de facto* bir af uyguladı. Bu affın ne kadar yasal olduğu bir soru işaretidir. Herhangi bir yasaya aktarılmamıştır ve etkili bir araştırma ve etkili bir çözümün standartlarına uygun değildir.

Bahse konu *de facto* affa karşı hiçbir zaman mahkemede dava açılmamıştır ve belli ki çok az insan bu affın farkındadır. İlginç şekilde, Uluslararası Af Örgütü, 1996 yılında Kıbrıs'taki kayıp şahıslarla ilgili BM'ye yaptığı öneride, taraflar arasında KŞK'nın görgü şahitlerine af uygulamasına izin verecek bir anlaşma olmadığını rapor etmiştir. Öneride Başsavcılarının yargılama yapmama kararına referans yoktur.⁷⁷

İlgili resmi bilgileri alma çabalarımıza rağmen, bu affın pratikte uygulanıp uygulanmadığı, ve uygulandıysa nasıl uygulandığı belirsizdir. Resmi olmayan bilgilere ve gazetelerde yayınlanan bilgilere göre, KŞK'ya doğrudan veya dolaylı olarak kanıt sunan görgü tanıklarının çoğu faille değildir. Bununla birlikte, potansiyel olarak yasal tatbikata neden olabilecek kadar çok delil olduğu görülmektedir. Ancak Başsavcılarının yıllardır yetkilerini nasıl kullandıklarına dair yeterli bilgi yoktur. Bunun nedeni Başsavcılık Ofisinde ilgili bir Arşivin olmaması olabilir. Son yıllarda Başsavcılığın yukarıda bahsi geçen *de facto* aflardan bağımsız olarak, delil yetersizliğinden dolayı herhangi bir yasal tatbikat yapmadığı teyit edilmiştir.

⁷⁷ Amnesty International, Cyprus: Proposal to the United Nations to Establish an effective commission of inquiry to investigate 'disappearances, 'missing' persons and deliberate and arbitrary killings in Cyprus (31 July 1996) Index number: EUR 17/001/1996 <https://www.amnesty.org/en/documents/eur17/001/1996/en/>

Buna ek olarak, bu affin amacına hizmet edip etmediğine dair bilgi yoktur. 1990 yılında bu af kararı alınırken, amaç görgü şahitlerinin KŞK'ya bilgi vermesini teşvik etmekte.

Mülakatlar sırasında KŞK'nın elde edilen tanıklıkların resmi kaydını tutmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla, Başsavcıların verdiği affa başvurmak için bir neden ortaya çıkmamıştır. KŞK çalışanlarının medyaya verdiği bilgiye göre, bazı durumlarda kazılar sırasında halktan insanlar KŞK ekibine yaklaşmakta ve tam olarak nereyi kazmaları gerektiğini söylemektedirler. Bunu bazen sadece işaretlerle, ağızlarını bile açmadan yapmaktadırlar.

Toplumun bu *de facto* affa nasıl yaklaştığını anlama çabalarımız sırasında fark ettik ki halkta bu konuda yeterli bilgi yoktur. Ancak insanlar, kayıp şahısların bulunması için bilgi almakta etkili bir yöntem olacaksa potansiyel bir affa ilgili olumlu düşünmeye açıktır. Kabul etmek istemedikleri herkesi, özellikle de yaptıklarından pişmanlık duymayanları da kapsayacak genel bir aftır. Toplumdan siyasi liderlere "genel affa" bağlantılı olan geçmiş "unutma" politikasından vazgeçmeleri yönünde bir çağrı vardır gibi görünmektedir. Bunun yerine hesap verebilirlik ve kabul etme politikaları ile geçmiş "hatırlama" politikasını desteklemektedirler.⁷⁸

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Hukuk Dairesi'nin yaptığı herhangi bir araştırma ile ilgili bilgileri ancak AİHM içtihat hukuku üzerinden alabilmekteyiz. Aşağıda, AİHM içtihat hukuku ile ilgili analizde bununla ilgili daha fazla detay sunacağız. Ancak not etmek gerekir ki, kayıp bir şahsın kalıntıları kimliklendirildiğinde, yetkili makamların ölüm koşulları ile ilgili bir araştırma başlatma yükümlülüğü vardır.

Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi'ne yaptığı sunumlara göre, Kıbrıslı Türk Başsavcılık Ofisi kendisine Kıbrıs Türk polisince iletilen raporları ele alır ve 1963 veya 1974'te meydana gelen bir suçun tatbikatına sebebiyet verecek yeterli delil olup olmadığına karar verir. Veya geçici olarak soruşturmayı kapatır ve yeni bilgi veya deliller ışığında yeniden açar. Başsavcılık Ofisi'nin cezai soruşturmada atılan adımları anlatan bir Rapor hazırladığı da belirtilmektedir.

Ancak maalesef, bölünmüşlüğün her iki tarafında da herhangi bir etkili bir soruşturmaya dair çok selektif ve sınırlı bilgi vardır. Bu yönde elde edilebilen tek bilgiler AİHM'e giden davalarla ilgili bilgilerdir.

Polisin Rolü

Yukarıda bahsi geçen Başsavcı'nın soruşturma yapma yetkisinde polisin de rolü vardır çünkü ilgili araştırmayı yapma yetkisi polistedir. Ancak kayıp şahıslar konusunda polis aktif bir rol oynamamaktadır.

Polisten ilgili bilgileri alma çabalarımıza rağmen, taleplerimize yanıt alamadık. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer yetkililerinden de bu konuda ilgili ve/veya yeterli bilgi alamadık. Ancak, AİHM içtihat hukuku üzerinden ve Cumhurbaşkanlığı Komisyonerinin Ofisi'nden elde ettiğimiz bilgiler temelinde, KŞK, bir Kıbrıslı Türk kayıp şahsı kimliklendirdikten sonra KŞK'nın Özet Raporu

ve Kazı Raporu soruşturmaya başlaması için Kıbrıs Cumhuriyeti Polisine ulaştırılmaktadır. Ancak, tüm durumların soruşturulup soruşturulmadığı, ne gibi adımların atıldığı ve bu soruşturmalardan ne gibi sonuçlar çıktığı (AİHM'e giden davalar dışında) genel olarak bilinmemektedir.

KŞK'nın ilgili bilgileri tamamen gizlilik yükümlülüğü altında aldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu raporun yazarları, KŞK'nın Polis ile tam olarak hangi bilgileri paylaştığı konusunda da net değildir.

Yakınların Kıbrıs Cumhuriyeti polisine ifade verdiği durumlarla ilgili sınırlı bazı bilgiler vardır; bunlar 2012 veya 2013'te meydana gelmiştir. Genelde temin edilen bilgi kayıp şahısların bireysel dosyalarını güncellemek için kullanılmıştır ve KŞK ile paylaşılmıştır.

Ortaya çıkan ve muhtemelen Kıbrıs Cumhuriyeti polisini zor durumda bırakan bir diğer konu da olayların olduğu ve suçların işlendiği zamandaki rolüdür. Yakın geçmişte, Polisin 1963-1964 döneminde oynadığı rol ile ilgili birkaç araştırma yazısı gazetelerde yayınlanmıştır. Bu konu Kıbrıslı Türkler için özellikle hassastır çünkü kimileri ailelerinin bir üyesinin üniformalı Polisler tarafından güya sorgulanmak için alındığını ve bir daha hiç geri dönmediğini belirtmektedir.

Polisin yardımı ile ciddi bir soruşturmanın başlatılması güvenin tesis edilmesi için bir yol olabilir.

Türkiye'nin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne yaptığı sunumlara göre, KŞK ve Kıbrıslı Türk yetkililer tarafından oluşturulan Kayıp Şahıslar Birimi arasında standart bir prosedür vardır ve KŞK kimliklendirilmiş kişilerin dosyalarını daha ileri tetkik için Kayıp Şahıslar Birimi'ne aktarmaktadır. Kayıp Şahıslar Birimi, tüm ilgili delilleri toplayarak, belgeleri, bulguları ve konu ile ilgili diğer materyalleri inceleyerek, KŞK tarafından kimliklendirilmiş her kayıp şahıs için bir rapor hazırlamaktadır. Biz böyle bir rapora rastlamadık çünkü bildiğimize göre bunlar halka açık değildir.

Not edilmelidir ki, birkaç durumda, AİHM'deki duruşmalarda, Türkiye, yakınların Kayıp Şahıslar Birimi ile işbirliği yapmadığını veya etkili bir inceleme yapamamalarının nedeninin kayıp yakınları olduğunu söylemiştir.

Kıbrıslı Rum kayıp şahısların yakınlarıyla yapılan görüşmelerde, Kayıp Şahıslar Birimi'ne güvenmedikleri veya birime gidip işbirliği yapmak için Yeşil Hattı geçmeye korktukları öğrenilmiştir. Kayıp Şahıslar Birimi'nin sadece Türkçe dilini kullanmasından dolayı, Kıbrıslı Rum kayıp yakınları için gerçekte ne kadar erişilebilir olduğu da bir soru işaretidir.⁷⁹ Dahası, işbirliği yapmak isteyen ancak böyle bir seçenekten haberi olmayan yakınlar da vardır.

Enteresan şekilde, her bir taraf, diğer tarafın kayıp şahıs vakalarını hiç bir işbirliği ve/veya uzmanlık veya bilgi alışverişi olmadan araştırmaktadır.⁸⁰ Bu açıklığı herhangi bir anlamlı araştırmanın önünde önemli bir engeldir. Bu bağlamda yakın geçmişteki Güzelyurtlu ve

⁷⁹ Council of Europe, Committee of Ministers, 124th meeting (September 2017), Communication from aNGO (08/09/2017) and reply from the authorities (14/09/2017) in the cases of Cyprus v Turkey and Varnava and others v Turkey (Applications no 25781, 16064/90), Reference No DH-DD(2017) 1009, <https://rm.coe.int/native/09000016807457c3>

⁸⁰ Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey, Application No 36925/07 (ECtHR, Judgment 4.42017)

Diğerleri Kıbrıs ve Türkiye'ye karşı davasına bakılabilir. Bu dava, kayıp Şahıslarla ilgili değil, Türk ve Kıbrıslı yetkililerin bir cinayet soruŐturmasında işbirliği yapmamaları ile ilgilidir. Bu davada, mahkeme SözleŐmenin 2. Maddesinin (Yaşam Hakkı) usulen ihlal edildiğine karar vermiştir. nk her iki Devlet etkin Şekilde işbirliği yapmamıŐ, etkili bir soruşturmayı kolaylaştırmak ve yürütmek için gerekli tüm adımları atmamıŐlardı.

Genel olarak her iki tarafta da toplum, yeterli, tam ve etkin soruŐurmaların yapılması için siyasi irade olmadığına inanmaktadır. Dahası, 1974 ncesi ve sırasındaki olaylarla ilgili bilgi toplayan ve paylaşan bağımsız araştırmacılar, toplamıŐ oldukları önemli bilgilere ve bunları yaymak için sarf ettikleri efora rağmen, polisin aradığı son kişi olduklarını ya da hiçbir zaman kendilerine ulaŐılmadıęını söylemektedirler.

Yıllar içerisinde, kayıp Şahıslar konusu ile ilgili ne yerel ne uluslararası aktörlerde net bir siyasi irade veya uzun-vadeli strateji olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, bugün devam etmekte olan suçlama kültürünün ötesinde yukarıda bahsi geçen zorluklarla ilgili farkındalık yaratmak, duruma müdahil olanlara kalmıştır. Geçmişin hata ve eksikliklerini ele almak için tutarlı, işbirliği içeren bir strateji geliŐtirmeleri gerekmektedir. 2018'de bazı siyasi, diplomatik ve sivil toplum çevreleri geçen zamanın ek bir baskı yarattığı ile ilgili birbiri ardına açıklamalar yaptılar. Geçen zamanla birlikte ya deliller azalıyor ya da hiçbir zaman bilgi vermeyen görgü Şahitleri ölüyorlar ve bu yolla değerli bilgiler yok oluyor.

Duruma müdahil olanlardaki, doğrudan etkilenmiş olanlardaki ve genel olarak toplumdaki farkındalık eksikliği, konunun siyasi çıkarlar için istismar edilmesine de olanak saęlamıŐtır. Kucaklayıcı diyalogun olmaması ve yapıcı eleŐtirilerin kabul edilmemesi de bunda rol oynamıŐtır. Dolayısıyla inanıyoruz ki, tüm ilgili yetkililerin tamamıyla Şeffaf olması ve toplumla diyalog, hem bilgi alışverişini hem de var olan mekanizmaların etkinliğini önemli derecede artıracaktır.

KAYIP ŞAHISLAR KOMİTESİ

KŞK birçokları tarafından Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumları arasında başarılı bir işbirliği projesi olarak görülmektedir. Aslında, çatışma halinde olan taraflarca henüz çatışma çözülmeden gerçekleştirilen ilk bu tarz projedir ve son beş yıldaki başarısı belli açılardan dikkate değerdir. Ancak, KŞK'nın herhangi bir sonuç alması için 40 yıl geçmiş olması göz ardı edilemez. Bu, kayda değer eleştiri ve endişeye neden olmuştur. Dolayısıyla 2018 yılında KŞK'nın işine devam edebilmesinin önüne ciddi zorlukların çıkmış olması şaşırtıcı değildir.

KŞK iki toplumun temsilcilerinin ortak kararı ile 1981 yılında kurulmuştur. Komite, kayıp şahısların izinin sürülmesi ve bulunması için bir araştırma kurumu olarak öngörülmüştü.⁸² Ancak bir dizi prosedürel konuda fikir birliği sağlanamamasından dolayı o yılın sonuna kadar Komite herhangi önemli bir işe başlayamadı. Bu, BM Genel Kurulu'nun Aralık 1981'de bir karar alarak tüm taraflara daha fazla gecikmeden araştırmalara başlamaları çağrısı yaptı.⁸³ 1982'de BM Zorla Kaybetme Çalışma Grubu ilk kez adayı ziyaret etti ve KŞK'yı her iki toplumda da kayıp şahıslar konusunu çözmek için sadece yeterli değil aynı zamanda doğru mekanizma olarak değerlendirdi. Oysa KŞK'nın çalışmaları durmuştu. Çalışma Grubu Komite'nin çalışmalarının yeniden başlatılması çabalarına atıf yaptı.⁸⁴

Sonraki on yılda, KŞK'nın çalışmaları sürekli olarak bir başladı bir durdu. Bunun üzerine BM Genel Sekreteri Sayın Boutros-Ghali Nisan ve Aralık 1996'da her iki toplumun liderine de iki mektup gönderdikten sonra, Aralık 1996'da açık şekilde Birleşmiş Milletler'in Komite'ye destek vermeye devam etmesinin ne kadar faydalı olduğunu sorguladı.⁸⁵ Yine 1996 yılında, 1975 yılından beri Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusuna müdahil olan ve en yüksek standartlarda araştırmalar yapılmasını teşvik için çeşitli girişimlerde bulunan Uluslararası Af Örgütü, 'Birleşmiş Milletler'e Kıbrıs'ta kaybolmalar, kayıp şahıslar ve kasti ve gelişigüzel cinayetlerin araştırılması için etkili bir araştırma komisyonu' kurması önerisinde bulundu.⁸⁶

81 Committee on Missing Persons in Cyprus, Documentary 'Digging for the future' (Gelecek için kazmak) available at: <http://www.cmpcyprus.org/content/digaing-future-cmp-documentary>

82 United Nations, Economic and Social Council, Question of the violation of Human Rights and Fundamental Freedoms in apartofthe world, with particular reference to colonial and other dependent countries and territories, including a) Question of human rights in Cyprus, E/CN.4/1982/8 (4 February 1982) undocs.org/E/CN 4/1982/8 para 3

83 General Assembly resolution 36/164, Missing persons in Cyprus, A/RES/36/164 (16 December 1981) undocs.org/A/RES/36/164

84 United Nations, Economic and Social Council Report E/CN.4/1983/14 (n 46) paragraflar 43-46

85 United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the United Nations operation in Cyprus, S/1996/1016 (10 December 1996) undocs.org/S/1996/1016 para 27

86 Amnesty International (n 77)

Bu belge, KŞK'nın kurulduğu günden beri geçen 15 yılda hiç bir kayda değer ilerleme sağlamamış olmasını ve sınırlı mandasının eksikliklerini sert bir biçimde eleştirdi. Bu sınırlı manda aşağıda tartışılacak. Sonuç olarak, Uluslararası Af Örgütü, BM'ye tüm "kayıp" konularında iyi ve bağımsız bir araştırma yapacak, katı uluslararası standartlarla uyumlu ayrı bir uluslararası araştırma komisyonu kurma çağrısı yaptı.⁸⁷ Tüm taraflara, açık şekilde önerilen komisyon ile tam işbirliği yapmaları çağrısında da bulundu. Özellikle şu ihtiyaçlara atıf yaptı (i) ailelerin sevdiklerinin kaderini öğrenme ihtiyacı, (ii) sorumluların adalete teslim edilmeleri ihtiyacı ve (iii) ailelerin kayıpları için tazmin edilmeleri ihtiyacı. Bunlar Uluslararası Af Örgütü'nün örneğin Bosna-Hersek'teki kayıp şahıslar gibi diğer çatışma durumlarında yaptığı öneriler ile uyumlu önerilerdi.

Dahası, Uluslararası Af Örgütü, birden fazla kez ve hem doğrudan hem dolaylı olarak KŞK'nın yapısal yetersizliklerinden bahsetti. Bunlar arasında yetersiz yetki, tecrübeli personel eksikliği, gizli prosedürler ve tüm taraflar arasında tam bir işbirliğinin olmaması sayıldı; Uluslararası Af Örgütü, KŞK'nın ilgili suçların araştırılmasına yönelik insani hedefleri ve uluslararası yükümlülükleri etkin şekilde yerine getiremeyeceğinde karar kıldı. Sonuç olarak da BM Zorla Kaybedilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Sözleşme'ye (Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1992'de onaylandı)⁸⁸ atıf yaparak KŞK'nın bu gerekliliklerin herhangi birini yerine getirmediğini ve yapısının ciddi şekilde sorunlu olduğunu belirtti.⁸⁹ Buna ek olarak, rapor kasti ve gelişigüzel cinayetler durumunda gerekli olan araştırma düzeyi ile ilgili 1995 BM katliam iddialarının araştırılması için Birleşmiş Milletler kılavuzunu⁹⁰ hatırlattı.

Uluslararası Af Örgütü'nün bahsettiği birçok nokta aşağıda detaylı şekilde incelenecektir. KŞK'ya karşı yapılan birçok eleştiriye rağmen, 2012-2017 yılları arasında komitenin nispeten etkili olduğuna dair kanıtlar vardır (ne var ki, bu, Uluslararası Af Örgütü'nün yukarıda bahsi geçen önerilerinden 20 yıl sonradır). Ancak özellikle de 2018 yılından beridir herhangi bir kayda değer ilerleme yaşanmaması nedeniyle, KŞK ile ilgili eski endişe ve eleştiriler yeniden gün yüzüne çıkmaya başlamaktadır.

1996 Uluslararası Af Örgütü önerileri, her iki toplumun liderleri, Sayın Klerides ve Sayın Denктаş tarafından reddedilmişti. 1997 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından daha fazla baskı yapıldı. Bunun sonucunda Sayın Klerides ve Sayın Denктаş 31 Temmuz 1997'de, toplu mezarlarla ilgili ellerinde bulunan tüm bilgileri paylaşmak ve bu bilgi alışverişinden sorumlu olacak ve kalıntıların iadesini kolaylaştıracak birer kişi atamak konusunda anlaştı. BM Genel Sekreteri'ne göre, eğer anlaşma 'sadık bir şekilde uygulanırsa' KŞK'nın çalışmaları üzerinde olumlu bir etkisi olacaktı. Bu açıklama BM'nin liderlere tam olarak güvenmediğini

⁸⁷ a.g.e.

⁸⁸ General Assembly resolution 47/133, Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, AJRES/47/133 (12 February 1993), undocs.org/A/RES/47/133

⁸⁹ Amnesty International (n 77)

⁹⁰ Belge BM Hukuki İşler Ofisi, New York tarafından 1995 yılında yayınlanmıştır

ortaya koymaktadır. 1997 Anlaşmasına rağmen taraflar - ki burada Türkiye'nin rolü de farklı ortam ve raporlarda not edilmiştir - etkin bir işbirliğine açık olmadılar. Bu da komiteyi yeniden çıkmaza soktu.

Görünürde ilk resmi⁹² kazılar 1999 yılında yapıldı ama bunlar tek taraflı olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nce toplum baskısı nedeniyle başlatıldı. Buna neden olan olay, iki kadının aldıkları bilgiye göre kocalarının kalıntılarının içinde bulunduğu inandıkları bir toplu mezarı kendilerinin kazmaya çalışması idi.⁹³ Süreç sivil toplum örgütü İnsan Hakları için Doktorlar tarafından kolaylaştırıldı. Bu arada KŞK yeniden pasifleşmişti ve çalışmalarına yeniden Ağustos 2004'te başladı. KŞK ilk kez Temmuz 2007'de ailelere kayıp şahısların kalıntıları iade etmeye başladı.

KŞK'nın Görev Tanımı

KŞK'nın görev tanımı genelde bu komitenin etkinliği ile ilgili tartışmaların merkezinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bunu incelemek ve analiz etmek önemlidir.

KŞK'nın Görev Tanımı,⁹⁴ Komitenin üç üyeden oluşacağını belirtmektedir: bir Kıbrıslı Rum, bir Kıbrıslı Türk ve ICRC tarafından resmi olarak seçilecek ve BM tarafından atanacak Üçüncü Üye. Üçüncü Üye'nin görevi anlaşmazlık olması durumunda ikinci maddeye göre karar verme sürecinde fikir birliğine varılmasını sağlamak için ilk iki Üye ile danışmalarda bulunmaktır. Buna ek olarak, KŞK'nın atanmış bir başkanı yoktur. Bunun yerine 4. madde uyarınca toplantılar Üyeler tarafından bir aylık dönemlerle dönüşümlü olarak yönetilmektedir.

Yukarıdakilerden belli oluyor ki KŞK, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk tarafları arasında çok istikrarsız bir karar-verme gücü dağılımı temelinde işlev göstermektedir. Bunun pratikte yaratabileceği sorunlar açıktır.

Ek olarak 3. maddeye göre, 'komitenin görüşme ve araştırma çalışmalarına başka hiç kimse katılamaz' Kayıp şahıslar konusu ile doğrudan ilgili hiç kimse asistan olarak atanamaz. Bu da diğer benzeri mekanizmaların aksine, kayıp yakınlarına resmi bir katılım rolü verilmediği anlamına gelmektedir.

Dahası, Görev Tanımına ve özellikle de 6. maddeye göre, ilgili tüm taraflar, komite ile işbirliği yaparak araştırma çalışmaları için adanın her yerine erişim sağlayacak. Dolayısıyla, KŞK'nın etkinliği tarafların adanın her yerine erişim sağlamak konusundaki iyi niyetine bağlıdır çünkü

91 United Nations, Security Council, Report of the Secretary General on the United Nations operation in Cyprus, 5/1997/962 (8 December 1997) undocs.org/5/1997/962 paragraflar 21, 29, 30

92 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1979/1981 yıllarında sadece 17.08.1974'te oraya gömülen Yunan askerleri ile ilgili olarak kazı çalışmalarına izin verdiği not edilmektedir. Neden Kıbrıslı Rumlar değil de sadece Yunan askerleri ile ilgili olduğuna dair resmi bir pozisyon yoktur bakınız Tzlivaki and others v. Cyprus, Application No 23082/07 (ECtHR Decision dated 14.10.2014

93 Sant Cassia (n9) 1

94 Committee on Missing Persons in Cyprus, Terms of Reference and Mandate <http://www.cmpcyprus.org/content/terms-reference-and-mandate>

bu, komitenin yetkisinde değildir. Türkiye'nin yıllar içerisinde koyduğu engellerden bunun yarattığı sorunlar bellidir.

7. maddeye göre, KŞK'nın mandası 'toplumlararası çatışmaların yanı sıra Temmuz 1974'te ve sonrasında yaşanan olayları' kapsar. Bu 1963-1974 dönemini doğru şekilde içine almaktadır ve çoğu zaman olduğu gibi - ilginç şekilde KŞK'nın web sayfasında da böyledir - sadece 1963-1964 dönemine ve 1974 yazına atıf yapmamaktadır.⁹⁵

8 maddeye göre, araştırmalar her iki toplum açısından da eşit ilerleme olmasını temin için mümkün olduğunca dönüşümlü olarak yapılmalıdır; bu madde iki toplum arasındaki derin güvensizliği ortaya koymaktadır. Almış olduğumuz bilgiler, araştırmalarda orantılı bir önceliklendirme yapıldığı yönündedir. Ancak bu önceliklendirmenin tam olarak nasıl yapıldığı bilinmemektedir çünkü 9. madde uyarınca 'komitenin tüm inceleme ve bulguları çok gizlidir. Komitenin her üç Üyesi de bu proje kapsamında mülakat yapma davetimizi reddetmiştir.

Buna ek olarak, KŞK'nın Görev Tanımının 11. maddesine göre, 'komite herhangi bir kayıp şahsın ölümü ile ilgili sorumluluk yüklemeyecek veya ölüm nedenleri ile ilgili araştırma yapmayacaktır. Bu da tarafların KŞK ile ilgili net ve kapsamlı bir manda üzerinde anlaşamadıklarını göstermektedir. Bu madde, mandanın sınırlama ve kısıtlamalarını ortaya koymaktadır. Bu birçok kayıp yakını için büyük bir tatminsizlik nedenidir ve birçok uzman tarafından çok büyük eleştiri almıştır. Kayıp yakınları ile çalışan bir KŞK psikoloğu olan Liza Zamba şöyle diyor:

Ama hiç bir zaman yeterli değildir. Aile her zaman daha fazlasını bilmek ister. Kemikler bir yere kadar bazı şeyleri açığa çıkarır. Ve biz onlara ölüm nedenini söyleyemiyoruz. Sadece bir silah veya keskin olmayan bir cisimle yaralanma diyebiliyoruz.⁹⁶

Gerçekten de, uzun kimliklendirme sürecinin sonunda aile, Ölüm Sertifikası'nı aldığı anda ölüm nedeni hanesinde 'Bilinmiyor' yazılması birçok aile için hiç tatmin edici değildir. Sevdiklerinin çok büyük ihtimalle acımasızca katledildiğini biliyorlar ve daha fazlasını bilmek istiyorlar. Kayıp yakınları aynı zamanda bulguların daha fazla analizinin ve daha derinlemesine bir araştırmanın katili ve/veya ölüm koşullarını ortaya çıkarabileceğinin farkındadırlar. Yakın geçmişte Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Komisyoneri kayıp şahısların ailelerinin talep etmeleri halinde detaylı bir adli rapor alabileceklerini açıkladı.⁹⁷ Bu - bir dereceye kadar - aileleri tatmin edebilir.

Komitenin Yunanca adı da sorgulanmıştır ve yanıltıcı olduğu yönünde eleştirilmiştir - 'MgpeuvnTikry Emtpom yia toug Ayvooupiévoug otnv Koumpo' (Kıbrıs'taki Kayıp Şahıslar için Araştırma Komitesi olarak tercüme ediliyor). Eleştiri sebebi KŞK'nın gerçekten bir araştırma yapmaması sadece kayıp şahısları bulması. Komitenin Türkçe adı 'Kayıp Şahıslar Komitesi Kıbrıs'

⁹⁵ Committee on Missing Persons in Cyprus, Homepage <http://www.cmp-cyprus.org/>

⁹⁶ Danziger (n 33) 175

⁹⁷ Cyprus News Agency (n 60)

farklıdır ve ilk bakışta bu anlamsal gözlemler ne kadar önemsiz görünse de kayıp yakınlarının bu konuyu açıyor olması, bunun politika yapıcılar tarafından ele alınması gereken bir şey olduğunu göstermektedir. Çok az tartışılan veya hiç tartışılmayan bir madde de 12. maddedir:

Bu komitenin himayesinde mezardan çıkarma yapılmayacaktır. Komite mezardan çıkarma taleplerini kendi prosedürleri altında yürütmesi için ICRC'ye havale edecektir.

Uygulamada bu madde yıllar içerisinde anlamını kaybetmiş gibi görünmektedir.

KŞK Çalışma Süreci

KŞK'nın çalışma süreci aşağıda anlatıldığı gibi dört ana etaba ayrılmıştır.⁹⁸

Birincisi *Arkeolojik Etap (1)* Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk arkeologlar (her ekipte toplam dört arkeolog bulunmaktadır; her toplumdan ikişer tane) sırasıyla Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk Üyenin asistanlarının aldığı bilgiler temelinde seçilen yerlerde kazı çalışmaları yapar. Bahsedilen bilgi genelde kendilerine özel şahıslar tarafından sözlü olarak verilen bilgidir ve çok gizli tutulmaktadır. Bu bilgileri almak, kaydetmek ve arşivlemek için resmi bir prosedür yoktur - görünürde bunun nedeni bilgi veren kişinin kimliğini gizli tutmaktır.

KŞK, çalışmaları kapsamında bilgi toplama ile ilgili olarak, 2017 yılında KŞK bir Arşiv Birimi kurdu. Bu birim New York'taki BM arşivi, Londra'daki Ulusal Arşivler ve Cenevre'deki ICRC Arşivi de dahil çeşitli arşiv kaynaklarında çalışmalar yaparak potansiyel gömü yerleri ile ilgili ipuçları bulmaya çalıştı çünkü artık alınabilen bilgiler iyice azalmıştır. Bu önemli bir girişim olsa da, bu kadar geç kalmış olması eleştirilmiştir. Bulguların olmaması veya erişilebilir olmaması konusunda da endişeler vardır.

İkinci etap *Antropolojik Etaptır (2)*. Bu kalıntıların adli incelemesini içerir. Bu analiz cinsiyet ve yaş gibi özellikleri belirlemeye, patolojik ve diş yapısı ile ilgili özellikleri ve herhangi bir kıyafet veya şahsi eşyayı belirlemeye yöneliktir.

Genetik etapta (3) her kemikten alınan küçük bir parça yurtdışında anlaşmalı olunan DNA laboratuvarına gönderilir ve kişinin genetik profili çıkarılıp analiz edilir. Daha sonra bu, Kıbrıs'taki ayrı DNA laboratuvarlarında yakınların verdiği genetik örneklerle eşleştirilir.

Son etap, *Kalıntıların Kimliklendirilmesi ve İadesi Etapı (4)* iki alt etaptan oluşmaktadır. Öncelikle Kimliklendirme Koordinatörü tüm ilgili bilim insanlarını bir araya getirerek her ayrı aşamada elde edilen tüm ölümden önce ve ölümden sonra verileri toplar ve herhangi bir çelişki olmadığından emin olur. Daha sonra ikinci alt-etapta, KŞK resmi kimliklendirmeyi yapar ve ilgili Kıbrıslı Üyeye bilgi verir. İlgili Kıbrıslı Üye de aileyi bilgilendirir. Kayıp yakınları ilgili bilim insanları ile tanışmak için davet edilir. Ara Bölgedeki Antropoloji Laboratuvarının bitişindeki Aile Görüş Odasında aileler kayıp olan yakınları ile ilgili bilgi alır - ama ölüm nedeni ile ilgili bilgi değil - ve kalıntıları görür. Daha sonra kalıntılar gömülmek üzere ailelere teslim edilir.

⁹⁸ Detailed information on: Committee on Missing Persons in Cyprus, What we do <http://www.cmpcyprus.org/content/what-we-do> and Danziger (n 33)

Yakınlarla görüşme sırasında sadece kayıp şahsın ait olduğu toplumdan uzmanların orada bulunduğunu öğrendik. Buna ek olarak, Arkeolojik Etapın aksine, laboratuvar çalışmalarını her iki toplumdan birer kişinin oluşturduğu iki-toplumlu ekipler yürütmemektedir. Bu Uluslararası Af Örgütü'nün 1996 yılında yazdığı raporda da yer almaktaydı. Raporda, örgüt, tek bir uluslararası ekip yerine, her biri bir toplumdan olmak üzere iki ayrı ekipten oluşan çalışanların görgü şahitlerinin ifade vermesini engelleyeceğini ve bunun "en büyük engellerden biri" olacağını belirtmişti.⁹⁹ Dahası, bu KŞK'nın iki-toplumlu karakterine ve bu sürecin altında yatan herhangi bir uzlaşma amacına da terstir.

Dahası, ailelere yeterli psikolojik desteğin verilmediği belirtilmiştir ki, bu, böyle bir sürecin gerektirdiği insani karakterle tamamen uyumsuzdur. Yakınlara kalıntılarının ve bilginin verilmesi süreci süreci sıklıkla, soğuk, zalim ve yetersiz olarak tarif edilmiştir. Bunun öncelikli nedeni ailelere ölüm nedeni ve koşulları ile ilgili yeterli bilginin verilmemesidir.

İstatistikler

KŞK web sayfasına göre, bu rapor hazırlanırken KŞK'nın kayıtlarında 2,002 kayıp şahıs vardı. Bunların 1510'u Kıbrıslı Rum ve 492'si Kıbrıslı Türktü. Bunlardan 889 tanesinin (toplam sayının %44.5'i) kalıntıları kimliklendirilmiş ve ailelerine iade edilmişti. Kimliklendirilerek ailelerine teslim edilenlerin 664'ü Kıbrıslı Rum (Toplam Kıbrıslı Rum kayıp şahısların %44'ü) ve 225'i Kıbrıslı Türk (Toplam Kıbrıslı Türk kayıp şahısların %46'sı) idi. Bununla birlikte, o tarihe kadar arkeolojik ekip 1,219 yerde kazı yapmış, bunların çoğunda kalıntıya rastlamamıştı.

Kayıp şahısların yarısından biraz azı kimliklendirilmiştir. Şüphesiz KŞK'nın görevini başarı ile tamamlaması için daha kat etmesi gereken çok yol vardır.

2015 yılı istatistiksel olarak yapılan kazılar ve kimliklendirmeler açısından en başarılı yıl olmuştur.¹⁰⁰ Aldığımız bilgilere göre, bunun ana nedeni Mağusa bölgesinde çok iyi bilinen suçların kurbanlarının kalıntılarının bulunduğu toplu mezarların kazılması ve kalıntıların kimliklendirilmesi idi. Mülakata katılan herkesin, sayıların önemli olmaması gerektiğinde ve her bir kayıp şahsın bulunmasının her etkilenmiş aile için çok önemli olmasından dolayı istatistiklere pek değer verilmemesi gerektiğinde hemfikir olmasına rağmen, kayıp şahısların yarısından azının bulunmuş olması sürekli öne çıkan bir konu oldu:

Yazarlar mülakatlarda ortaya konan genel görüşe katılmaktadır - istatistikler elde edilen ilerlemeyi göstermeleri bakımından işe yarar olsalar da, çok büyük bir önemleri yoktur. Dahası, kimileri KŞK'nın geçmişi üzerinde durmanın bir işe yaramadığını savunabilir. Ancak bizler, bu incelemenin, kayıp şahısların yakınlarının güvensizliğinin ve hayal kırıklığının kökenini anlamakta bir dereceye kadar yardımcı olacağına inanmaktayız.

⁹⁹ Amnesty International (n 77)

¹⁰⁰ Committee on Missing Persons-Cyprus, Figures and Statistics on Missing Persons (21 July 2018) <http://www.cmpcyprus.org/content/facts-and-figures>

KŞK'nın Potansiyel Reformu

KŞK'nın Görev Tanımının yazılmasının üzerinden 40 sene geçti. KŞK'da reform yapılması daha önce tartışılmış olsa da hem yerel politikacılar hem diplomatik çevrelerin buna karşı olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda bu yöndeki çabalardan vazgeçilmiştir.

Bu konuyu sordüğümüzda, mülakata katılanların bazıları KŞK'da potansiyel bir reformu düşünmek konusunda bile isteksiz davrandı. KŞK'da reform yapılması tartışmasının başlamasının şu anki çalışmalarını da aksatacağını ve daha da kötü sonuçlar ortaya çıkmasına neden olacağından korkuyorlar. Diğerleri ise, böyle bir gecikmenin, öncelikli olarak siyaseten çok elverişli olacağını ve karmaşık tarihi konulardan kaçmayı tercih eden siyasetçiler tarafından istismar edilebileceğini belirtiyor.

Buraya not etmek isteriz ki sivil toplum örgütü Truth Now bir Hakikat Komisyonu kurulmasını ve/veya Görev Tanımında değişiklik yaparak KŞK'nın Kayıp Şahıslar için Hakikat Komisyonu'na dönüştürülmesini önermiştir.¹⁰¹

Her ne kadar her iki taraftaki cenazeler bazen 'diğerinin' barbarlığını vurgulayan milliyetçilik gösterilerine sahne olsa da; ve iki tarafın yapılan zulmü açıkça kabul etmek ve 'diğeri' ile dayanışma ve empati içinde yas tutmak için ortak alanlar yaratmaktaki başarısızlığı ortaya koysa da, elde edilen ilerleme, toplumu ve medyayı kayıp şahıslar ve ortak geçmişimiz ile ilgili konuşmaya teşvik etmiştir.¹⁰²

KŞK'nın elinde olan bilgilere erişim kolaylığının olmamasının yanı sıra, kayıp yakınları ve toplum ile etkin bir diyalogun eksikliği ve KŞK'nın çalışmalarının birçok açıdan şeffaf olmaması yabancılaşma duygusuna neden olmuş ve herhangi bir uzlaşma potansiyeli yaratmak yerine iki toplum arasındaki güvensizliği artırmıştır.

KŞK, örneğin kapsamlı bir Yıllık Rapor yayınlasa daha şeffaf olabilir. Bu, tüm taraflar arasındaki bilgi alışverişini önemli ölçüde artırır ve insanların KŞK araştırmacıları ile bilgi paylaşmak konusunda daha açık olmalarını sağlayabilir.

Buna ek olarak, yapılmış tüm araştırmaların - özellikle de gazeteciler ve diğer bağımsız araştırmacılar tarafından yapılan - göz önünde bulundurulması gerekir. Anladığımızı göre, kayda değer sayıda insan ya KŞK'ya, ya polise ya da kamuoyuna bilgi vermiştir. Ancak bu bilgilerin yeterince incelenmediği anlaşılmaktadır. Özellikle de ilgili yetkililerin bilgi yetersizliğinden bahsettiği bir dönemde bu, endişe verici bir durumdur.

Yukarıdaki analiz KŞK'yı cesaretlendirmek ve çalışmalarını geliştirmek için yapılmıştır; şu anda KŞK'nın yapmakta olduğu çalışmaların ve özellikle de uzmanlarının değerli çalışmalarının önemini düşürmek istemeyiz. KŞK'nın kurulması sürecinin uzun, zorlu ve hassas bir süreç olduğu, siyasi ve diplomatik engellerle dolu olduğu ve taraflar arasında çok büyük güvensizlik olan bir dönemde gerçekleştiği açık. Ancak bu, atılacak yeni adımların tüm ilgili tarafların yanı sıra küresel örneklerden uzmanlık ve yönlendirmeleri de dikkate alması gerektiğini göstermektedir. Buna daha detaylı şekilde daha sonraki bölümlerde değineceğiz.

¹⁰¹ Truth Now'ın önerisinin tam metni için <https://www.inuhnoncypns.org/index.php/en/a-truth-commission-for-cyprus/item/27-proposal-for-amending-the-terms-of-reference-of-cmp>

¹⁰² Hadjipavlou (n 52) 185

YASAL ÇERÇEVE VE ÇÖZÜMLER

Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusunun etkin ve etkili şekilde ele alınıp alınmadığını anlamak için yasal çerçeveyi ve var olan yasal çözümleri de değerlendirmemiz gerekmektedir. İlgili Kıbrıs mevzuatına daha önce yapılan atıfları tekrarlamayacağız; burada daha çok uluslararası çerçeve ve yasal çözümlerin yanı sıra, bu bağlamda ortaya çıkan sonuçlar ve ilgili içtihat hukukuna odaklanacağız.

Önceleri, kayıp şahıslar konusu, silahlı çatışma kurbanlarının korunması ile ilgili olan ve özellikle de sivillerin korunması ile ilgili olan 1949 Cenevre Konvansiyonu I-IV altındaki Uluslararası İnsani Yasa hükümleri ile düzenlenmekteydi. Sivillerin korunması ile ilgili hüküm, çatışmanın tüm taraflarının aile üyelerini arayan kişilerin soruşturmalarına yardımcı olması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰³

Yasa evrildikçe, bugün kayıp şahıslar konusu öncelikli olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku kapsamına girmektedir. Bu, 1950 Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nu yorumlayan ve uygulayan Strazburg'daki AİHM'nin içtihat hukukundan da belli olmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun ilgili maddeleri 2,3,8,9,13 ve 14'tür. Bu maddeler yaşam hakkını korur; işkenceyi, insanlık dışı ve onur kırıcı muameleyi yasaklar; özel ve aile hayatına saygıyı temin eder; düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü korur; ve etkili bir çözüm hakkını temin eder ve haksız şekilde ayırimcılığa uğramama hakkını temin eder.

Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu tarafından temin edilen koruma CED¹⁰⁴ ile daha da güçlendirilmiştir. CED 2006 yılında hazırlanan ve 2010 yılından beri yürürlükte olan uluslararası bir antlaşmadır ve zorla kaybolma durumlarında devletin kabul edilebilir uygulamaları ile ilgili asgari standartlar getirir. Konvansiyonun yüksek insani karakterinden dolayı, geleneksel uygulama, resmi olarak hükümleri uyarınca davranmaya karşı olsalar bile tüm devletlerin bu konvansiyonun bağlayıcılığına dahil olmasını temin etmektir. Buna bağlı olarak, CED'in tüm dünyada imzalanıp onaylanması için kayıp yakınları örgütleri, insan hakları STÖleri ve uzmanlar Eylül 2007'de Zorla Kaybetmelere Karşı Uluslararası Koalisyon (ICAED) kurdu.¹⁰⁵ 2010 yılından beridir 30 Ağustos, her yıl Uluslararası Zorla Kaybetme Kurbanları Günü olarak anılmaktadır.

¹⁰³ ICRC, Customary International Law Database, https://ihl-databasescr.org/customaryihl/eng/docs/v1_cha_chapter36_rule117

¹⁰⁴ CED'in onay durumu için Kıbrıs Cumhuriyeti Dışleri Bakanlığı'nın altındaki bilgilerde Bireysel Mekanizmalar ve Çözümler bölümüne bakınız

¹⁰⁵ ICAED ile ilgili daha fazla bilgi için <https://www.icaed.org/the-coalition/history-of-icaed/>

CED'in 24. Maddesi en önemli maddelerinden biridir ve kurbanı 'zorla kaybolma sonucunda doğrudan zarar gören herhangi bir kişi' olarak tanımlar. Belki daha da önemlisi, 'Hakikati Bilme Hakkını' düzenler, dolayısıyla her Devlete zorla kaybedilmenin koşulları, araştırmanın ilerleyişi ve sonuçları ve kaybolanların kaderi ile ilgili bilgi verme yasal yükümlülüğünü getirir; aynı zamanda her Devletin 'kayıp şahısları aramak, yerini tespit etmek ve serbest bırakmak veya ölüm durumunda saygı duymak ve kalıntılarını iade etmek için tüm gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirir. Devletlerin, yakınların Tazminat Hakkı olmasını sağlamasını ve şiddetin yeniden meydana gelmemesini temin edecek adımları atmasını mecbur eder.

Bunlara ek olarak CED yeni bir kurumun kurulmasını salık verir: Zorla Kaybolmalarla İlgili Komite. Madde 30 uyarınca, aileler acil durumlarda konuyu direkt olarak Komite'ye getirebilir. Komitenin - belli kriterlere bağlı olarak - Devlet ile bağlantı kurup daha fazla bilgi isteme yetkisi vardır. Bu, Devlete şu konularda baskı demektir:

Bu Konvansiyon uyarınca ilgili kişinin yerinin belirlenmesi ve kişinin korunması için ara tedbirler de dahil gerekli tüm tedbirleri almak ve Komite'yi durumun aciliyetini de dikkate alarak spesifik bir süre içerisinde alınan tedbirlerle ilgili bilgilendirmek.¹⁰⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin CED'i onaylaması için sarf edilen çabalara rağmen Kıbrıs bunu sadece imzalamakla yetinmiştir. Bu, Kıbrıs'taki kayıp şahısların yakınlarının CED'in sunduğu haklardan tam anlamıyla yararlanmalarını engellemektedir. Yunanistan CED'i Temmuz 2015'te onaylamıştır. Türkiye ise CED'i ne imzalamış ne de onaylamıştır.¹⁰⁷ CED Kıbrıs Türk yönetiminin iç hukuk sistemine de aktarılmamıştır.¹⁰⁸

Mülakatlar sırasında, halkın büyük çoğunluğunun CED'den habersiz olduğu ancak daha fazla bilgi almak için büyük bir ilgi olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, CED'in Kıbrıs kapsamında hemen, kısıtlamasız şekilde ve kapsamlı şekilde uygulanması konusunda dikkatli olmak lazımdır. Öncesinde iyi bir yasal araştırmanın yapılması önemlidir.

Kıbrıslılar AİHM'de açılan davalardan dolayı bu yasal enstrümandan daha çok haberdardırlar. Ancak beklenenden daha az kişi AİHM'in uygulamalarının tam olarak farkındaydı. Bu, yine, farkındalık ve kesin ve net bilgi eksikliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Önemli bilgilerden bu kadar habersiz olanların aileler olması daha da endişe vericidir.

AİHM'in içtihat hukukuna bakacak olursak, Dördüncü Devletler-arası Kıbrıs Türkiye'ye karşı davasında (davanın esası),¹⁰⁹ mahkeme 'KŞK prosedürleri şüphesiz insani amaçlar açısından faydalıdır' ancak 'özellikle de komitenin araştırmalarının dar kapsamı göz önünde bulundurulduğunda, Konvansiyon'un 2. Maddesi (Yaşam Hakkı) tarafından gerekli görülen etkili araştırma standartlarını karşılamak için tek başına yeterli değildir' demektir.¹¹⁰

¹⁰⁶ CED, Art 30

¹⁰⁷ CED'in onay statüsü için bakınız: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIndex.aspx>

¹⁰⁸ Polilli (n 30) 70

¹⁰⁹ Cyprus v. Turkey (Merits) Application No 25781/94 (ECtHR, Judgment 10.05.2001)

Şunu da eklemek önemlidir. Bu davanın sonucunda, ve özellikle de Kıbrıs Türkiye'ye karşı (Adil Tazmin) davası sonucunda¹¹¹ AİHM, kayıp şahsın yakınlarına maddi tazminat verilmesine hükmetmiştir.

Bu tazminat henüz ödenmemiştir ve dava Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi'nde sürmektedir. Dahası, tazminat kararı sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AİHM'e sunduğu kayıp şahıslar listesinde olanların (1456 kayıp şahıs) yakınları için verilmektedir. Liste Kıbrıs'taki tüm kayıp şahısları içermemektedir. Bir kısım Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk kayıp şahıs listede değildir. Bu, özellikle geçiş dönemi adaleti kapsamında önemlidir çünkü tazminat, geçiş dönemi adaletinin en kurban odaklı mekanizması olarak görülmektedir.¹¹² İnsan hakları ihlalleri kurbanlarına sunulacak çözümlerin de işlenen suç tanıması, verilen zararı ele alması ve uzlaşma ve barışın yeniden kurulmasına yardımcı olması gerekmektedir. Yukarıdan da belli olacağı gibi şu anki parçalanmış durumun çözülmesi ve Kıbrıs'taki tüm kayıp şahıs davalarının bütünlüklü olarak ve ayırimcılığa tabi olmadan ele alınması gerekmektedir.

Yine yukarıda görülebileceği gibi, Kıbrıs'taki kayıp şahıslarla ilgili sürekli bir gecikme trendi vardır. Bu AİHM'deki çeşitli davalarda birçok kez konu olmuştur. Özellikle, olayların üzerinden zaman geçtikçe olaylara ışık tutabilecek kişileri sorgulamanın imkansızlaştığı belirtilmiştir. *Emin Mustafa ve diğerleri Kıbrıs'a karşı* davasında bu durum, Kıbrıs Cumhuriyeti Başsavcısı tarafından da teyit edilmiştir.¹¹³ Bu dava 1963 yılında kaybolan ve kalıntıları 2008 yılında bulunarak kimliklendirilen Kıbrıslı Türklerle ilgiliydi. Son davada AİHM, kayıpların kalıntılarının bulunmasının ardından Kıbrıs Cumhuriyeti yetkililerinin yürüttüğü incelemenin etkinliğini değerlendirdi. Bu davada AİHM başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle reddedilmesi gerektiğine hükmetti. Geçen zamanla ilgili olarak, AİHM'deki birkaç davada şu not edilmiştir:

... olayların üzerinden geçen uzun zaman ile birlikte, görgü tanıklarının hatırladıkları azalıyor, görgü şahitleri hayatlarını kaybedebiliyor veya izleri kaybolabiliyor, deliller bozuluyor veya yok oluyor, ve şüphelilerin yasal tatbikatı için gerekli olan etkin araştırma olasılığı çok azalıyor [...]¹¹⁴

Ancak gecikme konusu ve bu yöndeki siyasi kararlar, yıllardır bu yönde etkili mekanizmaların olduğuna inanarak yasal haklarını aramak için bir şey yapmayan kayıp yakınlarını etkilemiştir.

¹¹⁰ ibid [135]

¹¹¹ *Cyprus v. Turkey (Just Satisfaction)* Application No 25781/94 (ECtHR Judgment 12.05.2014)

¹¹² A. Macdonald, *Local Understanding and Experiences of Transitional Justice: A review of the evidence*, The Justice and Security Research Programme, Paper 6 (LSE, 2013) 43

¹¹³ *Semral Emin (Mustafa) and Others, Nazli Giiirtekin and Others, Fatma Aybenk Abdullah and Others, Meryem Arkut and Others, Ayse Akay and Others, Omer Hussein and Others and Ayse Eray and Others v Cyprus, Greece and the United Kingdom* Application Nos 59623/08, 3706/09, 16206/09, 25180/09, 3274/09, 36499/09 and 57250/09

¹¹⁴ *Vamava and others v. Turkey* (n 65) [161], as quoted in N Kyriakou, *Enforced Disappearances in Cyprus: Problems and Prospects of the Case Law of the European Court of Human Rights*, Working Paper 2011/01, Interdisciplinary Research Cell in Human Rights (CRIDHO) (Université catholique de Louvain, 2011) 11 available at: <https://sites.uclouvain.be/cridho/documents/WorkingPapers/CRIDHO%20WP9%6202011-01.pdf>

Daha sonra ortaya çıkmıştır ki var olan mekanizmalar, kayıp şahıslarla ilgili kararlar ve/veya eylemler, ve bunların yanı sıra geçen zaman, aileleri etkin çözümden ve mevcut mahkemelere etkin erişimden yoksun bırakmıştır.

Örneğin, hem Kıbrıslı Rumlar hem Kıbrıslı Türkler tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Yüksek Mahkemesi'ne getirilen davalarda, kayıp şahıslarla ilgili kararların Yüksek Mahkemenin değil, Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı'nın yetkisine girdiğine hüküm vermiştir.¹¹⁵

1974 yılında kaybolan Kıbrıslı Türklerle ilgili davalarda şikâyet, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kayıp şahısların öldüğünden haberdar olmasına rağmen cesetlerini aramaması veya suçlu kişileri adalete teslim etmemesi, ve kayıp şahısların nerede ve nasıl olduğunu bulmak için etkin bir araştırma için gerekli adımları atmaması idi. Kıbrıs Cumhuriyeti buna cevaben, BM, Kıbrıs Türk tarafı ve kendileri arasında yapılmış olan ve tüm kazıların KŞK'nın ortak programı ile yapılacağını belirten anlaşma nedeni ile kazı yapıp cesetleri belirleyemediklerini belirtmiştir. Bu, etkin araştırma ve adalet için bir çağrı olmanın yanı sıra, kayıp yakınlarının (toplumu yansıtır) etkin araştırmaların yapılması ve failerin cezalandırılması ihtiyacı için de bir çağrıdır. Aynı zamanda katillerin serbestçe yaşayıp normal hayatlar sürdürdüklerini düşünmenin verdiği acı ve ıstırapı ortaya koymaktadır.¹¹⁶ Hayal kırıklığı ve güvensizliğin yanı sıra, bu kayıp şahıslar konusunun ne kadar siyasileştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu da görülen gecikmelerle bağlantılıdır.

Buna ek olarak, ilgili Kıbrıs Cumhuriyeti içtihat hukukundan da ortaya çıktığı gibi (davalardan biri şu anda AİHM'dedir)¹¹⁷ 17.8.1974'te Kıbrıslı Rum yedek askerlerin cesetlerinin Milli Muhafız Ordusu tarafından savaş alanından toplanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkin kontrolü altındaki alanlara gömülmüştür. Bununla ilgili bilgilere rağmen Kıbrıs Cumhuriyeti 1999 2000 yılına kadar bu cesetlerin kazılması ve kimliklendirilmesi için hiç bir şey yapmadı. Bunu öğrenen kayıp şahısların yakınları çok büyük acı ve öfke duydular.

AİHM'in *Varnava ve diğerleri Türkiye'ye karşı*¹¹⁸ (bundan sonra Varnava davası olarak anılacak) davasında belirttiği gibi:

Mahkeme, kaybolmalardan etkilenen büyük bir gruba dahil olan davacıların normal araştırma prosedürlerinin var olmadığı uluslararası çatışma olağanüstü durumunda, makul olarak hükümetlerinin ve Birleşmiş Milletlerin yaptığı girişimlerinin sonuçlarını bekleyebileceklerini düşünmektedir. Bu süreçler bilinen toplu mezarların araştırılması için adımların atılmasına yol açabilir ve başka önlemler için temel teşkil edebilirdi. Mahkeme 1990 yılının sonunda bu süreçlerin problemlili, bağlayıcı olmayan, gizli

¹¹⁵ Panayiota Konstantinou and others v. Republic of Cyprus, Case No 1253/00 and Ozalp Behic, and others v. Republic of Cyprus, Case Nos 589/06, 590/06, 591/06, 592/06, 593/06 (2008) 4 CLR 355

¹¹⁶ Semral Emin (Mustafa) and others (n 113) (ECtHR, Admissibility Decision, 3.6.2010)

¹¹⁷ Attorney General of the Republic v Andriani Palma and others, Appeal No 44/13, Supreme Court Judgment dated 19.11.15; Republic of Cyprus v Vasos Vasiliou and others, Appeal No 381/2010, Supreme Court Judgment dated 26.5.15; currently pending before the ECtHR as Georgia Vasiliou and others v Cyprus, Application No 58699/15 lodged on 24.11.2015

¹¹⁸ Varnava and others (n 65)

doğasının ne kalıntıların bulunmasında ne de yakınlarının kaderinin belirlenmesinde yakın zamanda sonuca varılacağına dair herhangi bir gerçekçi umut vermediğinin anlaşılmiş olmasından tatmin olmuştur.¹¹⁹

Sonraki yıllarda ve özellikle de 2006 yılında AİHM'e götürülen *Papayianni ve diğerleri Türkiye'ye karşı*¹²⁰ Ve 2008 yılında AİHM'e götürülen *Charalambous ve diğerleri Türkiye'ye karşı*¹²¹ davalarında, AİHM 2010 yılında verdiği kararda KŞK prosedürünün herhangi somut bir ilerleme kaydetmediğinin 1990'ların sonlarında ortaya çıktığını ve bahsi geçen yeni davalarda veya 1990 sonrası yapılan herhangi bir araştırma faaliyetinde davacılar ilerleme ile ilgili bir gösterge veya gerçekçi bir olasılık sunacak hiçbir delil olmadığını not etmiştir. Dolayısıyla Varnava davasındaki davacıların aksine, bir grup Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum kayıp yakınlarının ama özellikle de Kıbrıslı Türk kayıp yakınlarının (1963-64) başvurusu AİHM tarafından zaman aşımına uğradığı temelinde reddedilmiştir.¹²²

2001 yılında Kıbrıslı Türkler tarafından 1964 yılında kaybolan yakınları ile ilgili AİHM'e götürülen davada, AİHM 25 yıldır başvuranlar tarafından iddia edilen kaybolma olayını yetkililerin bilgisine getirmek için hiçbir şey yapılmadığı not etmiştir. KŞK'ya başvurduktan sonra da AİHM'e gitmek için 12 yıl daha beklemişlerdir. Görünen odur ki, her ne kadar ilk başlarda KŞK araştırma ve ilgili bilgi ile ilgili talepleri kabul ediyor olsaydı da, yukarıda Bölüm 2'de anlatıldığı gibi, ilgili tarafların işbirliği yapmaması nedeniyle bu araştırmaların hiçbirini tamamlayamamıştır.

Bu, ciddi insan hakları ihlalleri durumlarının yasal kısıtlamalar ve/veya esaslı değil prosedürel nedenlerle ve ilgili hükümetlerin geciktirmesi ve/veya bir şey yapmaması nedeniyle hiç bir çözüm bulunmaksızın askıda kalmasına bir örnektir. Aynı zamanda ilgili hükümetlerin herhangi bir alternatif etkin çözümden yoksun olduğunu göstermektedir.

AİHM'e götürülen davaların başarılı olduğu ve mahkemenin ilgili hükümetlere baskı koyabildiği görülmektedir. Örneğin, 1974 yılında Makedonitissa Lefkoşa'da Tymvos bölgesinde dost ateşi ile öldürülen Yunan askerleri ile ilgili olan *Tzilivaki ve diğerleri Kıbrıs'a karşı*¹²⁴ davasında olduğu gibi. Kıbrıs Cumhuriyeti sonunda uzun zamandır beklenen kazıyı Tymvos'ta yaptı, sorumluluk üstlendi ve ailelerden özür diledi. Ancak bu davanın kayıp şahıslarla ilgili değil, ölmüş olduğu bilinen şahıslarla ilgili olduğunu vurgulamakta yarar var. Bununla birlikte, konumuzla alakalıdır çünkü, özellikle de Kıbrıslı Türk kayıp şahısların kataloğu ile ilgili olarak,

119 a.g.e. [170]

120 *Papayianni and others v Turkey* Application Nos 479/07 4607/10 and 10715/10 (ECtHR, Admissibility Decision 6.7.2010)

121 *Charalambous and others v Turkey*, Application No 4674/07 (ECtHR, Admissibility Decision, 16.2010)

122 *Baybora and others v Cyprus*, Application No 7116.01 (ECtHR Decision dated 22.10.2002); *Karefylides and others v Turkey*, Application No 45503/99, (ECtHR, Decision dated 1.12.2009)

123 *Karabardak and others v Cyprus*, Application No 76575/01 (ECtHR Admissibility Decision, 22.10.2002)

124 *Tailivaki and others v Cyprus*, Application No 23082/07 (ECtHR decision 14.10.2014)

lmüş olduğu bilinen Ŗahıslarla ilgili KŖK'ya iletilen durumlar vardır. Bu durumlarda kalıntılar kimliklendirilmemiŖ ve ailelerine iade edilmemiŖtir.

Sonuç olarak, neyin etkin zm olabileceğini AİHM'in içtihat hukukunda görebilmekteyiz ve bu temelde aŖaęıda uyulması gereken bazı temel gereklilikler ortaya koymaktayız:

- yetkililer konu kendilerine geldiği andan itibaren konuyu sahiplenmelidirler; soruŖturma sorumluların belirlenmesini ve cezalandırılmasını sağlamalıdır.
- soruŖturmadan sorumlu olan kiŖilerin olaylardan etkilenen kiŖilerden bağımsız olması gerekmektedir;
- soruŖturmanın, olayda kullanılan gücün o Ŗartlarda makul olup olmadığını belirlemesi gerekmektedir; olay ile ilgili delillerin toplanması için makul adımların atılması gerekmektedir; inceleme ölüm nedenini veya sorumlu kiŖiyi ortaya çıkarmalıdır. Aksi halde, yetersiz sayılacaktır.
- olay hemen araŖtırılmalı ve makul bir zaman çerçevesinde sonuçlandırılmalıdır.

GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ KAPSAMINDA İYİ UYGULAMALAR

Çatışmalar kapsamında insanların kaybolması küresel bir olgudur. Bu sıkça çatışmalı taraflarca hem kayıp yakınlarında hem de genel olarak toplumun bütününde güvensizlik ve korku yaratmak için kullanılır. Bu nedenle uluslararası toplum son on yılda daha da yoğunlaşan bir çaba içerisinde bu olgunun aciliyetini ele alabilecek stratejiler oluşturmak ve yasal önlemler almak için çalışmaktadır. Bu çabaların simgesi CED ve dünya çapında çeşitli devletlerce geliştirilen bir dizi Geçiş Dönemi Adaleti mekanizmasıdır. Burada, Kıbrıs'ta benzeri girişimler konusunda yardımcı olabilecek ilgili bilgi ve örnekleri sunmayı amaçlıyoruz.

Geçiş dönemi adaleti

Kökleri Latin Amerika ve Doğu Avrupa'daki rejim değişikliklerine uzanan Geçiş Dönemi Adaletinin 1980li yıllarda başladığı söylenebilir. Geçiş Dönemi Adaleti, siyasi değişimlerle bağlantılı çok-disiplinli bir kavramdır ve önceki rejimlerin insan hakları ihlalleri ve suiistimallerini nihai bir hedef yerine, çok-boyutlu ve çok-paydaşlı bir süreçle ele alır.¹²⁵

Bugün dünyanın farklı yerlerinde birçok ilgili girişim vardır. Kimilerinin amacı sınırlıyken, diğerleri daha kapsamlı sonuçlar için farklı metodolojileri birleştirmiştir. Örneğin, aynı anda birden fazla proje yürütülüyor olabilir. Veya bazıları faillere odaklanırken, diğerleri (daha sıklıkla) kurbanları sürecin merkezine alır. Geçiş Dönemi Adaleti mekanizmalarının temel değeri çok-disiplinli yaklaşımları ve çok-boyutlu kapsamlarıdır. Bu da tasarlanış ve uygulamalarını belirler.

Bu kavram bugünlerde giderek artan şekilde çatışma ve çatışma-sonrası toplumların durumunda kullanılmaktadır. Bu da bu kavramın Kıbrıs ile direk ilgili olduğunu göstermektedir. Kıbrıs kapsamında Geçiş Dönemi Adaletinin ana amacının, iki toplum tarafından geliştirilen resmi söyleme, resmi tarihe ve hakim söyleme karşı çıkmak ve iki topluma da samimi şekilde geçmişlerini ele almaları konusunda yardımcı olmak olarak belirlenmiştir.¹²⁶ Kayıp Şahıslar konusunda ise, geçiş dönemi adaleti Gerçeği Bilme Hakkı ve dokunulmazlığa karşı mücadele vermekle ilgilidir. Çünkü kayıp şahıslar olgusu şiddet suçları ile yakından alakalıdır.

¹²⁵ M. Crettol, A. M. La Rosa, The missing and transitional justice: the right to know and the fight against impunity' (Kayıplar ve geçiş dönemi adaleti: bilme hakkı ve dokunulmazlığa karşı mücadele) (2006) 88 International Review of the Red Cross 355

¹²⁶ U, Bozkurt, C. Yakinthou, Legacies of violence and overcoming conflict in Cyprus: The transitional justice landscape (Şiddetin mirası ve Kıbrıs'ta çatışmayı aşmak: Geçiş dönemi adaleti ortamı) (PRIO Cyprus Centre, 2012) 5

Genel olarak, geçiş dönemi adaleti mekanizmaları iki kategoriye ayrılabilir: yargı mekanizmaları, yani suçları araştırmak ve failleri yargılamak için uluslararası, yerel veya karma mahkemelerin kurulması; yargı-dışı mekanizmalar, mesela hakikati bulma komiteleri, dokümantasyon süreçleri ve anma girişimleri.¹²⁷ Aşağıda tüm dünyadan bazı örnekler vermekteyiz.

Küresel Geçiş Dönemi Adaleti Girişimleri

Arjantin dünyada geçiş dönemi adaleti mekanizmaları kuran ilk devlettir ve dolayısıyla bu konuda en tecrübeli ülkedir. Bu mekanizmaları 1982 yılında en son askeri diktatörlük yıkıldıktan sonra kurmuştur. Aslında, Arjantin'deki ilk çabaların amacı, 10,000 ile 30,000 arasında olduğu düşünülen ve ülkedeki 'Kirlili Savaş' sırasında ortadan kaybolan veya öldürülen kişilerin kaderlerini belirlemektir.

1983 yılında Arjantin'in yeni demokratik hükümeti Kişilerin Kaybolması ile ilgili Ulusal Komite (CONADEP)'i kurdu. Komisyon bir yıl içerisinde ifadeler aldı, belgeler ve veriler topladı ve yasal ve idari işleri ele aldı. Bunun sonucunda 50,000 sayfalık 'Nunca Mas' (Bir Daha Asla) olarak bilinen rapor yayınlandı. Raporla işlenen suçlar ile ilgili detaylı bulgular ve kayıp şahısların demografik sınıflandırılması da vardı. Bunların yanı sıra, bunun aileleri nasıl etkilediği ve baskı dönemi ile ilgili daha genel bilgiler de içeriyordu. Raporla CONADEP'ten, aralarında, tazminat verilmesi ve Devlet'in insan hakları ihlallerindeki sorumluluğunu kabul etmesi gibi öneriler de vardı.

Diktatörlük yıkılmadan önce kurulan örneğin 1977 yılında kurulan ünlü 'Plaza de Mayo Büyükanlıları' gibi tabandan gelen girişimler de vardı. Bunlar CONADEP ile birlikte Arjantin Adli Antropoloji Ekibi (EAAF)'in kurulmasına ön ayak oldular. EAAF hükümet-dışı, kâr amacı gütmeyen bilimsel bir kurumdu ve 1984 yılında kuruldu. KŞK gibi EAAF de Arjantin'deki ve dünyadaki insan hakları ihlalleri ile ilgili birincil olarak adli antropolojik ve arkeolojik incelemeler yapmaktadır. Bu Arjantin'i adli antropolojide küresel bir lider haline getirmiştir. Dolayısıyla EAAF'ın Kıbrıs'taki KŞK personelini denetlemiş ve eğitmiş olması şaşırtıcı değildir. EAAF'ın çalışmaları bir başka kurumun, Ulusal Genetik Veri Bankası'nın (BNDG) kurulmasını sağladı. BNDG 1987 yılından beridir büyükanne ve büyükbabalar ile anne-babaları kayıp olan torunlar arasında genetik korelasyon sağlamak için genetik materyaller depolamaktadır. Geçmişin şiddetini hatırlatan materyaller 'Remembrance and Human Rights Centre,' (Hatırlama ve İnsan Hakları) isimli müzede halka açılmıştır.

Burası diktatörlük döneminde en büyük toplama kamplarından birinin (işkence ve ortadan kaldırmaların da yapıldığı) bulunduğu yerde kurulan hem bir anıt hem de bir müzedir. Merkez farkındalık artırmayı ve Arjantin toplumunun yaşadığı acıların anılmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır; aynı zamanda kurbanlar için de bir saygıdır ve acı dolu bir yeri kurbanları anma ve onurlandırma yerine dönüştürmüştür.

Ne var ki, adaleti aramak konusunda bu kadar ileri bir ülkede bile kayıpları bulma ve toplumun iyileşmesi için girişimlerde bulunma çabaları henüz tamamlanmış olmaktan çok uzaktır. Arjantin örneği, geçiş dönemi adaletinin bir amaç değil, sürekli evrilen bir süreç olması gerektiğinin mükemmel bir örneğidir. Sürekli evrilirken devamlı olarak yeniden düzenlenir, çeşitli kaynak ve araçları kullanarak alınan önlemlerin etkinliğini temin eder. Dahası, geçiş dönemi adaletine daha evrimsel bir yaklaşımın yeni kurumlar yaratılmasını sağladığını ve bunların da var olan mekanizmanın çalışmalarına katkı yaptığını görmekteyiz.

Diğer taraftan **İspanya**, Arjantin'in tam tersi bir şekilde, geçmişin nasıl ele alınmayarak sürecin sürekli olarak ertelenebileceğinin örneğidir. Ancak genç nesil er ya da geç bugünü meydana getiren olayları bilmek isteyeceklerdir. 1977'de İspanya, Franko'nun diktatörlüğünün ardından demokrasiye geçtiğinde, af sağlayan ve 'Unutma Paketi' adı verilen bir yasa çıkarıldı. Bu yasa, eski yaraları geçmişte bırakmayı ve demokrasiyi tesis etmeye odaklanmayı amaçlıyordu.¹²⁸ Benzer şekilde Kıbrıs'ta da 'susma anlaşması' etkili şekilde uygulandı. 2002 yılında, BM Zorla ve İstemsiz Kaybolmalar Çalışma Grubu devleti, diktatörlük altında kaybolanların bulunması için hiç bir adım atmamakla ağır şekilde suçladıktan sonra, sivil savaşın kurbanlarını ve diktatörlüğü kabul eden bir yasa çıktı.

Daha sonra 2004 yılında, diktatörlüğün kurbanlarının rehabilitasyonunu denetlemek, ve kazılar ve kimliklendirme için ilk kaynakları yaratmak için bakanlıklar arası bir Komisyon kuruldu. 2007 yılında, diktatörlüğün sona ermesinden 30 yıl sonra, hükümet bir 'Tarihsel Hafıza Yasası' çıkardı. Bu yasanın amacı genelde toplu mezarlara gömülen Franko rejiminin kurbanlarını bulmak, kazı çalışmalarını yapmak ve kimliklendirme sürecini kolaylaştırmaktı.¹²⁹ Bu, yerel STÖler ve akademik kurumların katkıları ile bulunan tüm toplu mezarların yerlerini haritalandırma süreci üzerinden yürütüldü. Bunlar kayıp şahısların ailelerinin kendi araştırma süreçlerini yürütmelerine de kolaylık sağladı. Ancak bu politika gerekli araştırma yapma sorumluluğunu ailelere bırakarak, yetkili makamlar yerine ailelere orantısız bir yük yüklediği için eleştirildi.¹³⁰

Birçok uzman, İspanya örneğinin, geçmiş göz ardı etmenin ve geçmiş ele almak için yasa ve mekanizmalar oluşturmanın eninde sonunda, geçmiş travmalarından kurtulamayan toplumun yakasına yapışacağına kanıtı olduğuna inanmaktadır. İspanya'da genelde Franko altında İspanya ile ilgili gerçekleri öğrenebilmeleri için yasal reform talep edenlerin büyük çoğunluğu sivil savaşta yer alanların torunları idi. Bu rapor yazılırken Temmuz 2018'de İspanya hükümeti, askeri rejim tarafından insanlığa karşı işlenen suçların araştırılması için bir Hakikat Komisyonu kurma planlarını açıkladı.¹³¹ Halihazırda 2007'de yapılan Tarihsel Hafıza Yasası'nın

128 International Commission on Missing Persons, Where are the Missing? Spain available at: <https://www.icmpint/themissing/where-are-the-missing/spain/>

129 A. Smith and others, Closing the gap: The role of non-judicial mechanisms in addressing impunity (No Peace Without Justice, 2010) 238-245

130 International Commission on Missing Persons (n 125)

131 Stephen Burgen, 'Spain launches truth commission to probe Franco-era crimes' (The Guardian, 12 July 2018) available at: <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/12/spain-to-establish-truth-commission-for-franco-era-crimes>

revize edilmesi ihtiyacı üzerine tartışmalar başlamıştır. Franko'nun kalıntılarının kazılacağı da ilan edilmiş ve buna ailesi tarafından büyük tepki gösterilmiştir.

Yaptığımız mülakatlardan bazılarında bizimle konuşan kişiler Kıbrıs'ı - silahlı çatışma - eski diktatörlüklerle karşılaştırmanın doğru olmayacağını belirtti. İlk bakışta bu görüş doğru gelebilir ancak hatırlamalıyız ki şiddetle bağlantılı sosyal ve psikolojik unsurlar birbirinin benzeridir. En basit haliyle geçiş dönemi bu unsurları ele alan sosyo-yasal bir süreçtir. Ancak itiraf etmek gerekir ki sıklıkla siyasi kaygılardan etkilenir.

Örneğin **Fas**'taki Adalet ve Uzlaşma Otoritesi (IER) 2004 yılında kuruldu ve 'geçiş dönemini' kapsamadı. Kral VI. Muhammet 1999 yılında tahta çıktığında (babası II. Hasan'ın ölümünün ardından) ülke bir anayasal monarşi olarak kalmış olsa da, Kral Muhammet babasının yönetimi sırasında baskıcı hükümet tarafından kaybedilen ve işkenceye maruz kalanların durumunu araştırmak istedi. Bu girişim, Kral II. Hasan'ın 1990 yılında insanların artmakta olan memnuniyetsizliğini ele almak için bir İnsan Hakları Danışma Konseyi (CCDH) kurma girişiminin devamı şeklindeydi. IER, sivil toplum aktivistleri ile yakın işbirliği yaptı ve televizyonda canlı yayınlanan halka açık oturumlar düzenledi. IER failerin isimlerinin verilmesine izin vermedi ve bunun yerine rejimin kurbanlarının tecrübelerini paylaşmaları için bir platform oluşturmaya odaklandı. Birçok kurban yasal soruşturma yapılmaması nedeniyle tatminsizliklerini dile getiriyorlardı ama aynı zamanda IER devletin sorumluluğunu tanıdı, reform için önerilerde bulundu, resmi özür için yapılan talepleri yanıtladı ve toplumsal bir tazminat programı oluşturdu. Bu program bugüne kadarki en gelişmiş programlardan biri olarak görülmektedir.¹³²

Faslı ve Kıbrıslı uzmanların yanı sıra, kayıp şahıs yakınları Aralık 2014 ve Mayıs 2015'te Fas ve Kıbrıs'ta düzenlenen iki yuvarlak masa toplantısında iyi uygulamalar hakkında görüş alışverişi yapmak için bir araya geldi. Bu buluşmaları Zorla Kaybetmelere Karşı Avrupa-Akdeniz Federasyonu (FEMED) destekledi. IER ve KŞK'nın tecrübelerinden yola çıkarak yuvarlak masa toplantılarında kayıp şahıslarla ilgili herhangi bir komisyonun işlevsel olabilmesi için gerekli olan koşullar belirlendi. Bunlar arasında tüm komisyonların bağımsızlığının temin edilmesi, bilgiye erişimin temin edilmesi, kayıp şahıslar kataloğu üzerinde önceden anlaşılması, tüm ailelerin sürece katılımı ilkesinin korunması vardı. Buna ek olarak, diğer faktörler arasında, ailelerin ihtiyaçlarının derinlemesine analizi, komisyona yeterli insan kaynağı, finansal ve işlevsel kaynak sağlanması, uluslararası ağlara katılım ve net ve yeterince geniş bir manda vardı.¹³³

Kıbrıslı akademisyenler Bozkurt ve Yiakinthou daha önceki araştırmalarında, bu tarz komisyonların genelde failerin eylemlerine odaklandığı gerekçesi ile Kıbrıs'ta Hakikat Komisyonu modelini reddetme eğilimi olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi böyle bir çıkarıma varmak doğru olmaz. Bozkurt ve Yiakinthou Kıbrıs'a olası bir alternatif olarak

¹³² Association for Historical Dialogue and Research (AHDR), Thinking Historically about Missing Persons: A guide for Teachers 3: What do we mean by Missing Persons? Experiences and Responses Around the World (Nicosia, 2011) 49-51

¹³³ Fédération Euro-Méditerranéenne Contre Les Disparitions Forcées (FEMED), Justice Transitionnelle Quels apports pour une transition démocratique effective? (Paris, 2016) available at: <https://disparitionseuromed.org/sites/default/files/Justice-Transitionnelle.pdf>

Guatemala'daki 'Tarihi Netleştirme Komisyonu'nu (CEH) önermişlerdir. CEH halka açık oturum yapmadı, affetme yetkisi yoktu ve Fas'taki gibi bireysel failerin isimlerini açıklamadı.¹³⁴

Yukarıdaki tüm örnekler Kıbrıs ile alakalı olan üç önemli noktayı içermektedir. Birincisi, yeni bir mekanizmanın kurulması var olan mekanizmanın var olan mandası ile çalışmalarına devam etmesini engellemez; tam tersine, sıklıkla var olan sistemin ele almakta başarısız olduğu boşlukları doldurur. Dolayısıyla, Kıbrıs'taki kayıp şahıslar konusuna yenilikçi bir yaklaşımın KŞK'nın çalışmalarına ve elde ettiği ilerlemeye zarar vereceği endişesi yersiz bir endişedir. İkincisi, sağlam bir geçiş dönemi adaleti politikası bu ihtiyaçları görür ve bunlara uyum sağlar. Dolayısıyla, konuya sosyal, psikolojik, yasal ve mali açılardan bakacak yaratıcı çok-disiplinli, çok-boyutlu bir sürece ihtiyaç vardır. Son olarak, bir rejimin veya çatışmanın üzerinden ne kadar zaman geçtiği önemli değildir. Geçiş dönemi adaleti toplumun herhangi bir zamandaki ihtiyaçları ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle de kayıp şahıslar söz konusu olduğunda, bu olgunun ne kadar kişisel ve insani olduğu göz önünde bulundurulduğunda, zaman bu konunun ele alınmasını engellememelidir.

Kıbrıs'taki Mevcut Trend

Şu anda Kıbrıs'ta halk geçiş dönemi adaleti kavramının farkında değildir. Farkındalık olmadan, halka açık bir danışma süreci yürütülmeden başlatılan herhangi bir girişim siyasi istismara ve medya istismarına açık olacaktır. Daha önce birçok kez görüldüğü gibi, yanlış temsil edilecek ve yanlış yorumlanacaktır. Dolayısıyla yeterli hazırlık yapılmadan hiç bir karar alınmamalıdır. Aksi taktirde sonunun başarısızlık olma riski yüksek olur.

Bu konuda halihazırda trendlerle ilgili ilk göstergeleri içeren önemli miktarda araştırma vardır. Uzlaşma ve geçmiş ele alma konusunda tecrübeli STÖler ve diğer kurumlar vardır. Bu, geçiş dönemi adaleti tasarlamaktan çıkarılan dört kilit dersten bahseden Yiakinthou'nun önerileri ile uyumludur:

- Kucaklayıcı olun ve sürecin yanı sıra istenen nihai sonuca odaklanın,
- Sivil toplum aktörlerini sürece dahil edin
- Anlaşmazlıklara sahip çıkın
- Potansiyel donörlerin uygun yönlendirmeyi aldığından emin olun.¹³⁵

2017 yılında Kıbrıs'ta, Kent, St. Mary's ve Oxford üniversiteleri tarafından yapılan çok-disiplinli bir araştırma: 'The Internally Displaced in Cyprus and Return Intentions: Social Psychological, Sociological and Political Determinants (Kıbrıs'ta Ülke İçinde Yerlerinden Edilenler ve Dönme Niyetleri: Sosyal Psikolojik, Sosyolojik ve Siyasi Etkenler) yapıldı. Araştırma sırasında 801 Kıbrıslı

¹³⁴ Bozkurt (n 126) 18

¹³⁵ C. Yiakinthou, *Transitional Justice in Cyprus: Challenges and Opportunities* (edited by A Sézen and JL Ordway) Security Dialogue Project, Background paper (Berghof Foundation and Seed, 2017) 10-14

Türk ve 811 Kıbrıslı Rum ile mülakat yapıldı. Mülakatlar Aralık 2017'de en son müzakere sürecinin okmesinin ardından gerçekleştirildi. Kıbrıslı Rumların yarısından fazlası faillerin kovuŐturulması ve cezalandırılmasını destekledi ve hakikate ulaŐma komisyonu kapsamında ifade verme karŐılıęı affı desteklemedi. Ancak Kıbrıs Türk toplumunda durum daha incelikli idi. Kimileri kovuşturma ve cezalandırmayı desteklerken, çoğunluk bu konuda tarafsız bir duruŐ sergiledi. Genel olarak araştırma iki toplumun görüŐleri arasında çok ender benzerlik olduğunu göstermektedir. Bölünmüşlüğün her iki tarafında geliştirilen ve radikal Şekilde birbirinden farklı olan söylemler göz önünde bulundurulduğunda bu Şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla bu, Şu andaki önceliğin gerçeklerin araştırılması olabileceğini göstermektedir. Özellikle de kayıp Şahıslarla ilgili daha fazla bilgi edinilmesindeki zaman faktörü dikkate alındığında.

Yaptığımız mülakatlarda kısaca geçiş dönemi adaletinden bahsettik. Birkaç istisna dışında bu terim ve neyi kapsadığı ile ilgili çok az farkındalık olduğunu gördük. Bir kişinin geçiş dönemi adaletini anlama derecesi o kişinin kayıp Şahıslar konusuna kişisel veya profesyonel yakınlığı ile bağımsızdı. Adaletin yerine getirilmesi ile ilgili geleneksel (yargı) bir yaklaşım tercih edip etmedikleri sorulduğunda, birçoğu 'yaŐlı adamların bir mahkeme odasında suçlu sandalyesinde oturmasını veya hapse girmesini' görmek istemediklerini söylediler. Bununla beraber, suçları kimin iŐledięini bilmek ihtiyaı ve pişmanlık ve özür talep etmek yönünde bir istek vardır.

SONUÇ - ÖNERİLER

Bu raporda Kıbrıs'ta kayıp şahıslar konusunu ele almak için alınan önlemleri çatışmanın ilk günlerinden bugüne kadar araştırdık. Bu süreçte konuya müdahil olan hem yerel hem uluslararası aktörler ile ilgili kilit bazı endişeler belirledik. Buna ek olarak, şu anki yerel, bölgesel ve uluslararası yasal çerçeveye, ve ilgili otoritelerin ve KŞK'nın çalışmalarına atıf yaptık, ve son olarak geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının Kıbrıs'ta olarak uygulanması potansiyelini kısaca inceledik. Bu rapor, var olan mekanizmaların geliştirilmesi ve yenilerinin oluşturulması için öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Analizimizin odağında, kayıp şahıslar konusunu insani bir konu olduğu ve tüm ilgili politika yapımcılar ve karar vericiler tarafından bu şekilde ele alınması gerektiği ana ilkesi vardır. Özellikle de bunun her zaman böyle olmadığı yönünde ciddi eleştiriler karşısında bunu vurgulamak isteriz. Yukarıdaki analiz sonucunda, kısa, orta ve uzun vadede uygulanabilecek bir öneriler listesi sunuyoruz.

Önerilerimizi formüle etmek için etkilenenlerin, kurbanların yani kayıp yakınlarının ve toplumun ihtiyaçlarına odaklanmanın yanı sıra, siyasi, kurumsal, kültürel, finansal ve diğer eksiklikler ve boşluklar da tespit edilmiştir. Aynı zamanda not edilmelidir ki, ana odak doğrudan etkilenenlerin yani kayıp yakınlarının ihtiyaçları olsa da, travma tüm topluma yayılmıştır ve toplum da dolaylı olarak bir kurbandır. Dolayısıyla önerilerimizi formüle ederken toplumun ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurduk.

Önceki bölümlerdeki analizlerimiz temelinde, şu gözlemlere yer vermekteyiz:

Bu insani konunun etkin şekilde ele alınmasında önemli gecikmeler yaşanmıştır; aslında her zaman insani bir konu olarak ele alınmamış, daha çok siyasi bir konu olarak ele alınmıştır. Kayıp şahısların yakınları süreçlere yeterli ve aktif şekilde dahil edilmemiş ve onların ihtiyaçlarını anlamak için çok az çaba sarf edilmiştir. Kayıp şahısların yakınları her zaman ilgi ve saygı görmemiş, uygun psiko-sosyal desteği almamıştır.

Dahası şeffaflık eksikliği vardır ve etkin erişim yoktur ve bu var olan tüm mekanizmalar için geçerlidir.

Genel olarak, Kıbrıs toplumunda konunun birçok unsuru ile ilgili susma eğilimi vardır. Tüm seviyelerde dikkate değer bir farkındalık eksikliği vardır. AİHM çatışmanın her iki tarafı da "kayıp şahıslar sorununa 'siyaseten hassas' bir yaklaşımı tercih edebilir" diye not etmiştir. Dolayısıyla kayıp şahıslar konusunu etkin şekilde ele almak için güçlü bir siyasi irade olmadığı ve ilgili

tarafının ve var olan mekanizmaların Kıbrıs'taki kayıp şahıslar ile ilgili gerçeği ortaya çıkarmak için etkin şekilde çalışmadıkları savunulabilir.

“Uygunsuz gerçekler” hakkında konuşmaktaki ve siyasi propaganda tarafından oluşturulan hakim söyleme karşı çıkmaktaki isteksizlik, “hatırlamak” yerine “unutmak” kültürünü güçlendirmiştir ve iki toplum arasındaki güvensizliği artırmıştır.

Genel olarak, tutarlı tazminat programları, resmi özürler, sorumluluk alma veya yükleme, gerçeğin tesis edilmesi, olayların kapatılması ve güven yoktur.

Önerilerimiz geçiş dönemi adaleti ve bireysel ve kolektif bir hak olarak Hakikat Hakkı kapsamında yapılmaktadır

Var olan tüm arşivlere erişimin ve şeffaflığın ilgili tüm taraf ve yetkililerce temin edilmesini öneririz. Bu toplumun bilme hakkı ve devletin de hatırlama yükümlülüğü kapsamındadır. Var olan arşivlerin, özellikle geçiş dönemlerinde korunmasını sağlamak ilgili tüm tarafların yükümlülüğüdür. Şu anda bu hakkı korumak için yeterli bir çerçevenin olmadığı ve ilgili makamların bu yönde işbirliği yapmaya isteksiz olduğu görülmektedir.

KŞK'nın manda ve çalışmalarını ile ilgili yaptığımız analiz sonucunda bu kurumun gizlilik içerisinde çalıştığını gördük. Bu da şeffaflık eksikliğine neden olmaktadır. KŞK ölüm nedenini araştırmamakta veya tesis etmemekte veya sorumluluk yüklememektedir; KŞK'nın tüm adada sınırsız erişimi yoktur. Yine AİHM tarafından ortaya konmuş olduğu gibi, etkili bir çözüm olma standardında değildir ve hatırlama yükümlülüğünü yerine getirmemektedir çünkü hatıra ve delillerin korunmasına yardımcı olmamaktadır. Ancak KŞK özellikle kazılar ve önemli sayıdaki kayıp şahsın kalıntılarının kimliklendirilmesi konusunda çok olumlu işler yapmıştır. KŞK yıllar içerisinde belli alanlarda büyük bir tecrübe birikimine de sahip olmuştur. Dolayısıyla KŞK'nın çalışmalarının, mandası net ve kapsamlı olan ve gerekli yetki ve kaynaklara sahip başka mekanizmalarca desteklenmesi ve tamamlanması önerilmektedir. Her hâlükârda, KŞK'nın çalışmalarının şeffaflığının iyileştirilmesi gerekmektedir.

KŞK'nın iyi niyetli davranarak yöneltilen tüm eleştirileri değerlendirmesi ve yapılması gereken değişiklikleri ele alması elzemdir. 1996 yılından beridir Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası kurumlarca önemli endişelerin ortaya konmuş olması bunu daha da acil kılmaktadır. Bunun yanında, kendileri de açık şekilde itiraf etmişlerdir ki yeterli bilgi eksikliği nedeniyle bir çıkmazdadırlar. Kayıp şahıslar konusunu ele alan ana mekanizma olarak KŞK'nın pratik ve teknik zorluklar doğuracak olsa da toplumsal taleplere cevap verme yükümlülüğü ve sorumluluğu vardır. Atılabilecek olumlu bir adım, KŞK'nın hem örgütlü hem örgütsüz kayıp yakınları grupları ile açık bir diyaloga girmesi olur.

Eğer KŞK yaptığı çalışmalarla ilgili daha şeffaf bir hale gelmezse ve mandasını değiştirmek de dahil, kayıp yakınlarının ve toplumun ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermezse, o zaman Hakikat Komisyonu gibi bir ek mekanizmanın kurulması ve yetersizlikleri ele alarak etkin çözüm standartlarını karşılaması gerekmektedir. Herhangi yeni bir mekanizmanın “yaşayan bir araç” özelliğinde olması tavsiye edilir. Yani toplumun ihtiyaçlarına adapte olarak bu ihtiyaçlarla evrilebilecek bir mekanizma olmalıdır çünkü geçiş dönemi adaleti uzun-vadeli bir süreçtir.

Yukarıdaki analizde yer verdiğimiz gibi, kaybolmaların ve ölüm koşullarının araştırılması, sorumluluk yükleme ve faillerin cezalandırılması ile ilgili geleneksel mekanizmalar mevcuttur. Her iki toplumda da polis yetkilileri ve Başsavcılık Ofisleri vardır. Ancak daha önceki bölümlerde de görüldüğü gibi ilgili kurumlar etkin çalışmamış ve bugüne kadar bu amaçla işbirliği yapmayı başaramamıştır. Başka şeylerin yanı sıra, bazen dil gibi pratik konular da dahil zorluklar olduğu not edilmiştir. Ancak ilgili makamlar arasında güvensizlik de büyüktür. Bunun nedeni, önce iki toplum arasındaki güvensizlik ele alınmadan, Kıbrıslı Rum kayıp şahıslarla ilgili araştırmanın Kıbrıslı Türk yetkililerce, ve Kıbrıslı Türk kayıp şahıslarla ilgili araştırmanın Kıbrıslı Rum yetkililerce yapılmasıdır.

Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk araştırma birimleri arasında etkin işbirliğinin sağlanamaması durumunda net bir mandası olan ve Kıbrıs'taki kaybolmaları etkin şekilde araştırarak bağımsız bir araştırma kurumunun oluşturulması tavsiye edilir.

Her iki toplumda da etkilenmiş kişileri yaşadıkları tecrübeler ile ilgili açık bir diyaloga girebilecekleri mekanizmaların oluşturulması da şiddetle tavsiye edilir. Bu, olayları kendi içlerinde kapatmalarına yardımcı olabilir. Aynı zamanda ortak acının anlaşılmasına ve bunun üstesinden birlikte gelinmesine katkı yapabilir. Sanatsal ve diğer yenilikçi projeler buna katkı yapabilir. Örneğin kurbanlara odaklı interaktif bir proje/sergi düzenlenebilir. Burada farklı nesillerden insanlar hikayelerini ve kurbanların ihtiyaçlarını paylaşabilir. Böyle bir proje geçmiş, bugün ve gelecek ile ilgili farkındalığı artıracak ve bu konulardaki tartışmaları kolaylaştırabilir. Bu yönde çalışabilecek sivil toplumu, sanatçıları ve akademik çevreleri mali olarak desteklemek önemlidir.

Doğrudan kurbanların, sivil toplumun ve ilgili yetkililerin katılımı ile adalet, cezalandırma, af gibi konularda açık tartışmalar da önerilmektedir. Bu toplumun geçmişin ve faillerin nasıl ele alınmasını istediği ile ilgili bir anlayışın oluşmasına yardımcı olacaktır.

Kayıp şahısların yakınlarının, sivil toplumun ve resmi yetkililerin dahil olduğu yapıcı bir diyalog başlatılmalıdır. Bu, Kıbrıs'taki kayıp şahıslarla ilgili geçmiş eylem/eylemsizlikler için hesap verebilirlik talebini teşvik edecektir.

Kurbanlara (yakınlar ve toplum) tazminat hakkı verilmesi tavsiye edilir. Kolektif temelde bu, hatırlama görevini yerine getirmek için önlemler almayı da içerir. Herkese uygun tazminat hükmünün yanı sıra, tüm ilgili taraflara özürler de dahil resmî açıklamalar yoluyla sorumluluklarını kabul etmek için resmi olarak baskı yapılmalıdır. Bu kurbanların ve toplumun onurunu yeniden tesis etmeye yardımcı olacaktır.

Dahası, bu bağlamda, sadece kayıpların onurunu yeniden tesis etmekle kalmayacak bir hatırlama yolu olarak da işlev gösterecek anıtların dikilmesini tavsiye ediyoruz. Bu tarz anıtların toplumu unutmamaya teşvik edecek ama aynı zamanda geçmişle yüzleşmesini sağlayacak ve bir daha böyle olayların yaşanmaması için toplum olarak görevinin altını çizecektir. Sivil toplumun güçlü katılımı tavsiye edilir. Aynı zamanda kayıp yakınlarının yaşadığı acıları anlatan ve kalıntıları bulunmuş olsun veya olmasın kayıpların anılarını onurlandıran sanatsal ve diğer projelerin toplumun hatırlama görevi uyarınca aktif şekilde teşvik edilmesi tavsiye edilir.

Yerel, bölgesel ve uluslararası yasal çerçeve ve kayıp şahıslar konusu ile ilgili var olan mekanizmalar ile ilgili farkındalığın acilen artırılması gerekmektedir. Toplumun tüm kesimlerini

hedefleyen farkındalık kampanyaları da dahil mümkün olan tüm yollar kullanılmalıdır. Bu, sadece doğrudan etkilenenlerin haklarını aramalarına yardımcı olmakla kalmayacak, konu ile ilgili haklar ve yükümlülüklerle ilgili daha büyük bir anlayıŖ olduğu için aynı zamanda potansiyel olarak elinde bilgi olan insanların ne çıkarak konuŖmalarını teŖvik edecektir. Bu tarz kampanyalar geleneksel korku ve sessizlik politik duruŖunda deęiŖiklik yaratacaktır.

Tüm etkilenen kiŖilerin bu konvansiyon altındaki mekanizmalara eriŖimini temin etmek için tüm adada daha fazla gecikmeksizin CED'in uygulanması acilen gerekmektedir.

Bunlara ek olarak, çok iyi bilindiği gibi, bir toplumun baskı dolu tarihi mirasının bir parçasıdır ve doğru yöntemlerle korunmalıdır. Kıbrıs'taki iki toplumun gemiŖleriyle yzleŖmemiŖ olması, aksine bunu yapmaktan kaınmıŖ olması zcdr. GemiŖ Ŗiddetin anısı nefret ve kin duygularına neden olabilir; aynı zamanda hafıza selektif ve yorumlayıcı da olabilir. Bu nedenle delillerin ve arŖivlerin korunması ve gemiŖle en kısa zamanda yzleŖmek önemlidir. Açık kalmıŖ travmanın gemiŖi hatırlamadan ve gemiŖle yzleŖmeden iyileŖebileceęi Ŗphelidir. Unutmak bir politika olmamalıdır. Hatırlamak tavsiye edilir.

Yukarıdakilerle bağlantılı olarak, adanın her iki tarafındaki eğitim sistemlerinin konuya eğitsel bir perspektiften yaklaŖması tavsiye edilir. Tarihsel Diyalog ve AraŖtırma Merkezi'nin hazırladığı 'Thinking Historically about Missing Persons: A Guide for Teachers' (Kayıp Ŗahısları Tarihsel Olarak DŖnmek: Öğretmenler için bir Kılavuz) el kitapçığı çok iyi bir baŖlangı noktasıdır. Bu, eğitim sisteminin Kıbrıs gibi farklı grupları içeren bir toplumda anlayıŖı teŖvik etme çabalarına da katkı yapacaktır.

Ŗu anda var olan mekanizmalar her bir toplum tarafından geliŖtirilen karŖıt söylemler ve politikaları tarafından ağır Ŗekilde etkilenmektedir. Dolayısıyla, farklılıkları gidermek için samimi bir değerlendirme gereklidir. Kıbrıs'taki kayıp Ŗahıslar her iki toplumun da dahil olduğu olayların sonucudur ve bu gelecekteki politika ve giriŖimlere bu Ŗekilde yansımalıdır.

Son olarak, bu konunun hassas doğası ve hassas siyasi dengeler nedeniyle, tüm çabaların bir tarafın 'hakikatinin' diğer tarafın 'hakikatine' karŖı gaddar olmayacağı bir hakikat kültürü yaratmaya yönelik olması tavsiye edilmektedir. Her iki toplumdaki kayıp Ŗahıslar ile ilgili tecrübeler insani bir bağlamda paylaŖılsa, bağlantı ortaya çıkacaktır ve bu paylaŖım hakikat ve uzlaŖma içerisinde yaŖamaya katkı koyacaktır.

Bu rapor şuradan temin edilebilir:
PRIO Cyprus Centre
P.O.Box 25157, 1307 Nicosia, Cyprus
Tel: +357 22 456555/4
cypruscentre@prio.org

Ŗu anda çıkmazda olan mzakerre süreci ve toplumdan gelen gerçek ve adalet için güçlü talep kapsamında, bu rapor, Kıbrıs'ta kayıp Ŗahıslar konusunda atıŖmanın ilk günlerinden bugüne atılan adımları içermektedir. Masa baŖı araŖtırması ve bir dizi anonim mülakat yaparak, yazarlar yıllar içerisinde konuya müdahil yerel ve uluslararası aktörler hakkında ortaya çıkan ana endiŖeleri belirlemiŖlerdir. Rapor aynı zamanda, Ŗu anki i ve uluslararası yasal çerçeveye atıf yapmakta ve ilgili yetkililer ve Kayıp Ŗahıslar Komitesi'nin yaptığı alıŖmalara değinmektedir. Daha sonra GeiŖ Dönemi Adalet mekanizmalarının Kıbrıs'ta uygulanması potansiyelini kısaca incelemektedir. Raporda yer verilen gözlemler, Kıbrıs'ta kayıp Ŗahıslar konusunu ele almak için var olan mekanizmaların geliŖtirilmesi ve yeni potansiyel mekanizmaların kurulması için bir dizi öneriye kapı açmaktadır. Bu nerileri formüle ederken, etkilenmiŖ kiŖilerin ihtiyaçlarına özellikle odaklanılmıŖtır. Bu kapsamda etkilenmiŖ kiŖiler hem akrabalar hem de toplumun genelidir. Bunun yanı sıra siyasi, kurumsal, kültürel, finansal ve diğer faktörler, eksiklikler ve açıklar da göz önünde bulundurulmuŖtur. Bu raporun merkezinde, kayıp Ŗahıslar konusunun insani bir konu olduğu ilkesi ve ilgili tüm taraflarca bu ilkeye bağlı ele alınması gerektiği vardır.

ISBN 978-82-343-0115-5 (basılı)

Bu rapor Ŗuradan temin edilebilir:
PRIO Cyprus Centre
P.O.Box 25157, 1307 Nicosia, Cyprus
Tel: +357 22 456555/4
cypruscentre@prio.org